

Gun de herfstkinderen een groepsSEL-fie

Contact maken door herfstkinderen tijdens samenwerken in groepjes
bij de lessen in **Sociaal-Emotioneel Leren**

Verslag Praktijkgericht Onderzoek Master SEN

Fontys Hogescholen OSO
Hanneke Steketeer
h.steketeer@student.fontys.nl

Studentnummer: 2616645
Domein: gedrag
Studiebegeleider: Adriaan Ansems

‘In de klas moet je het in je eentje doen.

Maar als je in een groepje zit,
met kinderen van je eigen leeftijd,
durf je eerder iets te zeggen en
het geeft je een fijner gevoel.’

Citaat: herfstkind tijdens het laatste groepsinterview
Titel: afgeleid van Van Overveld (2014): Een SELfie voor je leerlingen
Foto: door Sandra Gaakeer, vier kinderen uit groep 5
alle foto's met toestemming van ouders

Inhoud

Samenvatting.....	5
1 Inleiding.....	6
1.1 Context	6
1.2 Aanleiding	6
1.3 Probleemstelling.....	6
1.4 Relevantie en gewenste situatie	7
1.5 Persoonlijke motivatie	8
2 Theoretische onderbouwing.....	9
2.1 Herfstleerlingen	9
2.2 Jongsten in een klas.....	10
2.3 Sociale Veiligheid en Sociaal Emotioneel Leren	11
2.4 Samenwerken om contact te stimuleren	12
2.5 SEL-lessen in wisselende subgroepen	13
2.6 Onderzoeksvraag.....	14
3 Onderzoeksmethodologie	15
3.1 Onderzoeksparadigma.....	15
3.2 Respondenten.....	15
3.3 Onderzoeksmethode	16
3.4 Kwaliteit van het onderzoek.....	20
4 Data-analyse en resultaten	22
4.1 Deelvraag 1	22
4.2 Deelvraag 2	24
4.3 Deelvraag 3	26
4.4 Deelvraag 4	29
5 Conclusies, discussie en aanbevelingen.....	32
5.1 Conclusies.....	32
5.2 Discussie	37
5.3 Aanbevelingen.....	39
Bibliografie	40
Bijlagen	43

Bijlage 1	Tijdspad praktijkgericht onderzoek	44
Bijlage 2	Informatiebrief ouders groep 5	45
Bijlage 3	Toestemmingsbrief ouders	46
Bijlage 4	Vragen uit het groepsinterview met herfstkinderen	47
Bijlage 5	Belangrijke data uit het groepsinterview met herfstkinderen	48
Bijlage 6	Samenwerken in verschillende subgroepen bij de SEL-lessen	49
Bijlage 7	Categoriseren vragen uit twee valide vragenlijsten	50
Bijlage 8	Vragenlijst Sociale Veiligheid	51
Bijlage 9	Analyse Vragenlijst Sociale Veiligheid	52
Bijlage 10	Data uit tweede groepsinterview	54
Bijlage 11	Vragenlijst collega's vooronderzoek	55
Bijlage 12	Brief collega's	56
Bijlage 13	Vragenlijst collega's vooronderzoek	57
Bijlage 14	Vragenlijst Werkgroep Sociale Veiligheid vooronderzoek	58
Bijlage 15	Analyse verwachting verbetering door werkgroep	59

Samenvatting

De titel 'Gun de herfstkinderen een groepsSEL-fie' is een wens van de onderzoeker dat ieder herfstkind contact durft te maken tijdens de sociaal-emotioneel-leren-les. Van Lieshout (2009) geeft aan dat om contact te stimuleren samenwerken en relatiebevorderende activiteiten aangeboden moeten worden en Van den Berg (2015) toont aan dat relaties verbeteren, wanneer kinderen fysiek dicht bij elkaar zitten. In dit praktijkgericht onderzoek is nagegaan welk effect samenwerken in groepjes heeft gehad op het contact maken door herfstkinderen (kinderen die in oktober, november of december geboren zijn en niet twee volledige jaren 'kleuteren')

In hoeverre heeft samenwerken in wisselende subgroepen bij de SEL-lessen invloed op de sociale veiligheid van herfstkinderen om contact te maken met anderen?

Goorhuis-Brouwer (2011) is tegen het laten doorstromen van herfstkinderen en Doornbos (1971) en Dudink (2009) ontdekten nadelige effecten voor de jongste kinderen in een klas. Om jonge kinderen in het oog te houden wordt aangeraden om leerling-resultaten op volgorde van leeftijd te zetten. Dat is in dit onderzoek op de 'Vragenlijst Sociale Veiligheid' toegepast. Wanneer een groepsleerkracht weet wie een herfstkind is, kan een lagere score eerder in verband gebracht worden met het feit dat het kind één van de jongsten uit de klas is.

Het onderzoek is uitgevoerd met de zes herfstkinderen uit groep 5. In de startmeting 'Vragenlijst Sociale Veiligheid' scoren herfstkinderen bij alle drie de categorieën in sociale veiligheid lager dan hun klasgenoten. Vervolgonderzoek naar de sociale veiligheid van herfstkinderen is aan te raden. Zeker, omdat staatssecretaris Dekker (Poortvliet & Sikkes, 2016) het aantal herfstkinderen met een verlengd kleuterjaar wil terugdringen.

Na zes weken, waar samenwerken in wisselende subgroepen is toegepast en waarin de herfstkinderen een stem hebben gekregen in de uitvoer, scoren herfstkinderen op alle categorieën hoger dan hun klasgenoten. Bij vijf van de zes vragen over 'Contact maken' scoren ze bij de eindmeting hoger dan de startmeting. Uit observatie, geluidsopnames en vanuit het groepsinterview blijkt dat herfstkinderen initiatief nemen in contact maken. De combinatie van een stem mogen hebben in het aanbieden van de SEL-lessen en samenwerken in wisselende subgroepen lijkt in de onderzoeksperiode een positieve uitwerking te hebben gehad op contact maken door de zes herfstkinderen.

1 Inleiding

1.1 Context

Op een protestants-christelijke basisschool in Noord-Brabant ben ik ruim 12,5 jaar als groepsleerkracht en coördinator Sociale Veiligheid werkzaam. Op deze school, met 380 leerlingen, is de aandacht voor sociale veiligheid een speerpunt. Daarbij wordt ernaar gestreefd dat kinderen, leerkrachten en ouders zich veilig voelen in de omgang met anderen, zichzelf kunnen zijn, zich gezien voelen en zich onderdeel van de groep weten.

1.2 Aanleiding

Vorig schooljaar ervoer ik sociale onrust in de klas en kwam ik erachter dat 8 van de 25 kinderen niet twee volledige jaren hadden ‘gekleuterd’. Dat was de eerste groep die ik kreeg, waarin doorgestroomde herfstkinderen - kinderen geboren in de maanden oktober, november of december – zaten (in figuren afgekort met: Hll). Voor de opleiding Master Special Education Needs nam ik een vragenlijst af en constateerde dat de herfstleerlingen vijf van de zes vragen over hun welbevinden lager invulden dan hun klasgenoten (Steketee, 2015). Met deze uitkomst ben ik me gaan afvragen, hoe sociaal veilig herfstkinderen zich in een groep voelen.

1.3 Probleemstelling

Als voorbereiding op dit praktijkgericht onderzoek heb ik documentenonderzoek gedaan in het sociaal-emotioneel leerlingvolgsysteem SCOL (CED-groep, 2007) van de groepen 5 tot en met 8, waarbij ik drie vragen onderzocht die betrekking hadden op contact maken. Ik ontdekte dat bij vijf klassen de herfstkinderen op twee vragen lager scoorden dan hun klasgenoten, waarvan één klas alle vragen lager scoorden. Bij figuur 1 wordt per vraag het gemiddelde van de herfstkinderen vergeleken met hun klasgenoten. In de laatste twee kolommen is te zien dat de herfstkinderen in groep 5 tot en met 8 bij twee vragen gemiddeld lager scoren dan de rest van de kinderen.

Vraag 1: Als ik iets naars meemaak, praat ik daarover

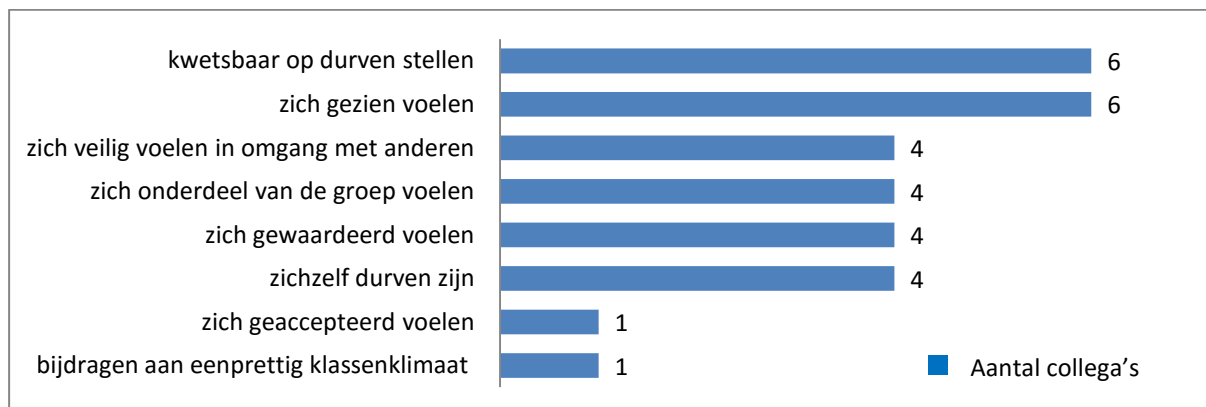
Vraag 2: Ik zeg iets uit mezelf in de klas

Vraag 3: Als iemand iets onaardigs tegen me doet, zeg ik daar iets van

	gr 5b hlln.	gr 5b rest	gr 5a hlln.	gr 5a rest	gr 6a hlln.	gr 6a rest	gr 6b hlln.	gr 6b rest	gr 7a hlln.	gr 7a rest	gr 7b hlln.	gr 7b rest	gr 8a hlln.	gr 8a rest	gr 8b hlln.	gr 8b rest	totaal hlln	totaal rest
Vraag 1	3,17	3,63	4,00	2,65	2,67	3,63	2,00	4,00	2,71	2,70	3,00	3,67	5,00	3,17	3,00	3,40	3,19	3,27
Vraag 2	3,67	4,19	3,33	3,80	2,67	3,11	3,00	3,00	2,71	2,50	3,00	3,33	3,00	3,52	4,00	3,32	3,17	3,30
Vraag 3	3,67	4,19	3,75	3,88	5,00	4,16	4,00	4,67	4,71	3,80	4,00	4,50	5,00	4,39	5,00	3,70	4,39	4,10

Figuur 1 Analyse herfstkinderen in vergelijking met hun klasgenoten

Als gevolg hierop heb ik door middel van een vragenlijst achterhaald, hoe collega's herfstkinderen in hun klas ervaren. Algemene kenmerken die mij persoonlijk opvallen zijn dat herfstkinderen zich bij groepsactiviteiten eerder terugtrekken en bij vrije opdrachten speelser zijn. In de figuur 2 is weergegeven met welke eigenschappen volgens veertien collega's herfstkinderen de meeste moeite hebben.

Figuur 2 Vooronderzoek collega's.

Tevens heb ik collega's gevraagd, welke interventie ze uitvoeren om de sociale veiligheid te vergroten. De helft van de veertien collega's geeft aan dat ze met de klas gesprekken voert. Doordat de onderzoeksschool een reguliere basisschool is met voornamelijk klassikaal onderwijs, verwacht ik dat dit klassengesprekken zijn, waarbij er 1 op 1 interactie is tussen leerkracht en leerling. De onderlinge interactie wordt hierbij nauwelijks gestimuleerd (Den Otter, 2015). Mijn vermoeden is dat herfstkinderen tijdens deze gesprekken minder van zich laten horen en zo zal deze werkvorm weinig bijdrage leveren aan hun sociale veiligheid. In dit onderzoek ga ik samenwerking met wisselende subgroepen inzetten, omdat ik verwacht dat dit een positief effect heeft op contact maken door de herfstkinderen.

1.4 Relevantie en gewenste situatie

Op de school, waar dit onderzoek plaatsvindt, zijn herfstleerlingen sinds 2009 vervroegd doorgestroomd naar groep 3; in schooljaar 2015-2016 zit de eerste groep doorgestroomde herfstkinderen in groep 7. Dit komt, omdat de Onderwijsinspectie vanaf 2008 is gaan toezien dat kinderen binnen 8 jaar de basisschool afronden. Er is geen onderzoek gedaan hoe sociaal veilig deze kinderen zich in de bovenbouw voelen. De gedane onderzoeken richten zich voornamelijk op de overgang van groep 2 naar 3. Het gaat niet over de consequenties voor deze kinderen in de bovenbouw. Hier aandacht voor vragen acht ik van belang. Aangezien deze groep kinderen korter onderwijs hebben gehad en collega's overeenkomstige eigenschappen aangaven waar herfstkinderen moeite mee hebben. Echter weten deze collega's niet wie alle herfstkinderen in hun klas zijn. Op de onderzoeksschool wisten de vier kleuterjuffen alle herfstkinderen te benoemen, maar in de midden- en bovenbouw konden dat maar 3 van de 10 leerkrachten.

Goorhuis-Brouwers en Levering (2006) hebben een duidelijk standpunt over vervroegd doorstromen naar groep 3. Ze vinden dat deze kinderen te weinig tijd hebben gehad om hun persoonlijkheid te ontwikkelen, dat zich kan uiten in een lager sociaal welbevinden. Doornbos (1971) ontdekte dat jongste kinderen uit een klas vaker gedragsproblemen vertonen. Een school zal zich actief moeten inzetten voor het welbevinden van ieder kind, want er is sinds 2015 de wet Zorgplicht voor scholen van kracht gegaan. Door oog te hebben voor jonge kinderen en het aanbieden van samenwerkvormen verwacht ik, dat dit een positief effect op de sociale veiligheid van herfstkinderen zal hebben.

1.5 Persoonlijke motivatie

Tijdens mijn vroegere schoolperiode was ik één van de jongsten van de klas (geboren op 20 september). Een kernkwaliteit van mij is bedachtzaamheid, maar teveel hiervan kan leiden tot de valkuil: bescheidenheid (Ofman, 2015). Bescheidenheid kan een karaktereigenschap zijn, maar ik ben ervan overtuigd dat dit deels te maken heeft met het feit dat ik altijd één van de jongsten in de klas was. In een groep waarin mensen het hoogste woord voeren, trek ik me terug. Daarom richt ik me als groepsleerkracht actief op kinderen die teruggetrokken gedrag vertonen. In het verleden was de afkapdatum 1 oktober. Ik was toen de jongste van de klas, maar had wel twee volle jaren 'gekleuterd'. Mijn zoon – geboren op 13 december – zit in groep 1 en is de jongste uit de klas: een herfstkind. Ik merk dat hij terughoudend is in het maken van contact. Dat is niet zorgelijk, maar ik vind het wel ongunstig dat hij na de zomer al naar groep 2 moet. In mijn onderzoek is het streven dat de herfstkinderen uit groep 5 gestimuleerd worden in het maken van contact met anderen.

2 Theoretische onderbouwing

In dit hoofdstuk wordt het begrip herfstkinderen nader bekeken en beschreven wat er bekend is over de jongste kinderen in een klas. Ook worden voordelen van samenwerken in verschillende subgroepen voor herfstkinderen in het contact maken geschetst.

2.1 Herfstleerlingen

Met herfstleerlingen worden kinderen bedoeld die in oktober, november of december geboren zijn en niet één volledig jaar over groep 1 hebben gedaan. Zij zullen nog geen 6 jaar zijn, als ze in groep 3 starten. Eerder bleven zij langer bij de kleuters (Onderwijsinspectie, 2013) tot in 2009 de Onderwijsinspectie ging toezien dat kinderen binnen 8 jaar de basisschool zullen verlaten.

Figuur 3 Herfstkinderen vóór 1985 tot heden

Op de onderzoeksschool wordt per kind bekeken of het rijp genoeg is voor groep 3, hoewel het merendeel van de herfstkinderen sinds 2009 doorstroomt. Een kind kan dus net vijfeneenhalf jaar zijn, als hij naar groep 3 gaat. Goorhuis-Brouwer en Levering (2006) zijn tegenstander van de doorstroom van herfstkinderen en is van mening dat de eerste zes levensjaren gebruikt moeten worden voor ontwikkeling van zelfvertrouwen en kinderspel. Om het sociaal-emotioneel welbevinden te bevorderen moet in de kleutertijd een maximale parallel tussen taal, spel, denken en bewegen zijn. Komen ze te vroeg in een traject van ontwikkelingsstimulatie terecht, dan is de kans groot dat ontwikkelingsbelemmeringen ontstaan.

Daarnaast is het neurologisch aangetoond dat kinderen pas toe zijn aan cursorisch leren vanaf een jaar of 6-7. Laat een kind zich dan ook spelenderwijs ontwikkelen (...) in plaats van kinderen van vijfeneenhalf jaar te dwingen tot gedrag waar zij nog niet aan toe zijn. Laat kinderen liever een jaar langer rijpen.(Goorhuis-Brouwer & Levering, 2006, p. 46).

Dat er in de hele basisschool verschil zichtbaar kan zijn van kort kleuteren, beschrijft Van Essen (2005): een ‘jonge’ leerling moet zijn hele schoolloopbaan opboksen tegen oudere klasgenoten en staat vaak zwakker in zijn/haar schoenen op sociaal-emotioneel gebied. Daarentegen vindt Staatsecretaris Dekker (Poortvliet & Sikkes, 2016) dat herfstkinderen door moeten stromen. Hij vindt zittenblijven een bot instrument en nog kostbaar ook. Hij beroept zich op onderzoek dat vooral kijkt naar de financiële gevolgen, een verkeerd argument vinden Poortvliet en Sikkes (2016). Deze voor- en nadelen over doorstromen van herfstkinderen roept de vraag op hoe het met deze kinderen gaat, als ze ouder zijn.

2.2 Jongsten in een klas

Herfstleerlingen hebben een kortere kleuterperiode gehad dan hun klasgenoten én behoren tot de groep jongste kinderen uit een klas. Doornbos (1971) was de eerste die het nadelig effect van de geboortemaand beschreef. Hij toonde aan dat vroege leerlingen vaker bleven zitten en vaker doorverwezen werden naar het speciale onderwijs dan hun oudere klasgenoten. Er werd een samenhang geconstateerd tussen geboortemaand en succes op school. Om die reden is 14 jaar later de 1-oktobergrens afgeschaft. Het probleem is niet geweken, want door het toezicht van de Onderwijsinspectie is in 2009 de 1-oktobergrens verschoven naar de 1-januari grens (ofwel: afkapdatum). Dit leidt er toe dat in Nederland de jongste kinderen uit de klas ook de kinderen zijn die geen twee volle jaren gekleuterd hebben. De kinderen die volgens Goorhuis-Brouwers (2011) een stevige, persoonlijke basis missen.

Ook internationale onderzoekers deden onderzoek naar volwassenen die in hun kindertijd de jongsten van de klas waren.

Onderzoek	Locatie	Verhoogd risico	Maanden	Afkapdatum
De Fraine, 1997	België	Lagere schoolresultaten en psychische problemen	oktober - december	1-jan
Goodman e.a., 2003	Schotland	Psychische problemen	november-februari	1-mrt
Goodman e.a., 2003	Engeland en Wales	Psychische problemen	april-juni	1-jul
Salib e.a., 2006	Engeland en Wales	Zelfmoord	april-juni	1-jul
Polizzi e.a., 2007	Georgia	Emotionele- en gedragsproblemen	juni-augustus	1-sep

Figuur 4 Internationale onderzoeken die een verhoogd risico aantonen bij mensen geboren in de maanden voor de afkapdatum.

De jongste kinderen binnen een klas lopen volgens deze onderzoeken meer risico's dan de oudsten. Het is niet gezegd dat herfstkinderen in hun volwassenheid problemen gaan ervaren. Al is het aan te raden dat een groepsleerkracht oog heeft voor de jongste kinderen. In dit praktijkgericht onderzoek onderzocht gaat worden hoe herfstkinderen in groep 5 zich voelen.

Dudink (2009) deed ook onderzoek naar het geboortemaandeffect en geeft een concreet advies. Hij raadt leerkrachten aan om de leerlingresultaten op volgorde van leeftijd te zetten (Dudink, 2010). Dit helpt om inzicht te verkrijgen op de invloed van het geboortemaandeffect in de eigen klas. Dudink bedoelt de leerresultaten; dit lijkt me echter tevens toepasbaar op andere uitkomsten. De vragenlijst die in dit praktijkgericht onderzoek samengesteld wordt, gaat over de vraag hoe veilig de kinderen zich voelen. Met het advies van Dudink en de onderzoeken naar jongste kinderen zullen de uitkomsten op volgorde van leeftijd gezet worden om de scores van de jongste kinderen te kunnen vergelijken met de oudere klasgenoten.

2.3 Sociale Veiligheid en Sociaal Emotioneel Leren

Van de resultaten die in het onderzoek op volgorde van leeftijd gezet gaat worden, kan afgeleid worden wat de jongsten en hun klasgenoten ervaren op het gebied van je veilig voelen in contact met anderen. De onderzoeker is coördinator Sociale Veiligheid op de onderzoeksschool, vandaar de aandacht voor sociale veiligheid in dit onderzoek. Deze functie is verplicht geworden door de nieuwe wet. Iedere school is sinds augustus 2015 (Van der Steur, 2015) verplicht de veiligheid te borgen door de wet Zorgplicht veiligheid op school, waarbij één van de drie eisen is dat scholen de sociale veiligheid moeten monitoren. Met monitoren wordt bedoeld dat bij de kinderen via een vragenlijst - deze kiest de school zelf - wordt nagegaan, hoe zij veiligheid ervaren. Op deze manier kan een kind dat problemen heeft of onveiligheid ervaart, dit aangeven. Leerkrachten hebben niet altijd weet van problemen, zoals internaliserend gedrag dat zich naar binnen richt (Van Lieshout, 2009). In het eerste gedeelte van het onderzoek wordt getracht te achterhalen hoe veilig de herfstkinderen zich voelen. Naast de vragenlijst wordt er ook persoonlijk met hen gesproken. In dit gesprek krijgen ze de ruimte om mee te denken hoe de leerkracht de lessen over omgaan met elkaar kan aanpassen. Den Otter (2015) stimuleert leerkrachten om leerlingen een stem te geven, omdat dit kan bijdragen aan emanciperen en participeren. Het kind gaat zich, volgens haar, volwaardig voelen en actief meedoen in de groep. De herfstkinderen gaan in een klein groepje met de onderzoeker in gesprek, om een stem te krijgen over hun proces in contact maken. In de klas wordt ruimte gegeven voor contact maken om de sociale veiligheid te stimuleren.

De onderzoeksschool heeft deze visie op sociale veiligheid: *‘Op onze school streven we ernaar dat alle kinderen zich veilig voelen in de omgang met anderen, zichzelf kunnen zijn, zich gewaardeerd en onderdeel van de groep voelen.’* (Mosterd, 2014, Sociale Veiligheid, para. 1)

In dit onderzoek is de definitie voor Sociale Veiligheid als volgt omschreven: het kind voelt zich veilig in de omgang met anderen, omdat hij zich beschermd voelt tegen grensoverschrijvend gedrag door een ander.

De onderzoeker ervaart dat herfstkinderen zich terugtrekken bij klassikale lessen en collega's gaven in het vooronderzoek aan dat deze kinderen moeite hebben met zich kwetsbaar op durven stellen. Van Lieshout (2009) noemt bij teruggetrokken gedrag dat het scheppen van een klassenklimaat waarin aan veiligheid, respect, positiviteit en preventie wordt gedaan een gerichte aanpak is. Om sociale veiligheid in een klas te creëren zal er planmatig aandacht aan besteed moeten worden. Door sociaal-emotioneel -leren (SEL) worden fundamentele levensvaardigheden verworven die bijdragen aan de verwezenlijking van een veilige leer- en leefomgeving. (Van Overveld, 2013). Van Overveld deelt de vijf SEL-vaardigheden in drie competenties.

		SEL- vaardigheid	Omschrijving
Welbevinden: contact met jezelf	Ik competentie	Besef van jezelf	Kennis hebben van je gevoelens en gedachten en weten hoe die je gedrag bepalen.
		Zelfmanagement	Gecontroleerd omgaan met emoties in diverse situaties
Relatie: contact met de ander	Jij competentie	Besef van de ander	Begrijpen hoe de ander denkt en voelt en je eigen gedrag daarop afstemmen.
		Relatie met anderen	Gedrag dat je laat zien in contact met anderen.
Autonomie: bijdragen aan een sociaal veilig klimaat	Wij competentie	Keuzes maken	Keuzes maken die goed zijn voor jezelf en de ander.

Figuur 5: IK-JIJ-Wij competenties. Aangepast overgenomen uit *Omgaan met verschillen. Sociaal-emotionele competenties* (p.2) door Van Overveld, z.d., Den Haag, School aan zet

De vaardigheden: Besef van jezelf, Relaties met anderen en Keuzes maken komen het dichtst bij de drie voorwaarden die Stevens (1997) noemt om tot een optimaal functionerend klassenklimaat te komen: *welbevinden*, *relatie* en *autonomie*. Dit koppeland aan het thema sociale veiligheid zal in dit onderzoek deze categorieën onderzocht worden bij de herfstkinderen: contact met jezelf, contact met de ander en bijdragen aan een sociaal veilig klimaat.

2.4 Samenwerken om contact te stimuleren

Een groepsleerkracht zal zich in zijn klas moeten realiseren dat herfstkinderen in de eerste competenties achter kunnen zijn in vergelijking met andere klasgenoten, omdat de ontwikkeling van vaardigheden zich van boven naar beneden ontwikkelt en jongere kinderen minder ver zijn (Van Overveld, 2016). Door momenten van samenwerking te creëren, kunnen kinderen die jonger zijn leren van kinderen die verder zijn. Dit gaat voor de herfstkinderen verwezenlijkt worden, zodat zij met klasgenoten SEL-vaardigheden kunnen ontwikkelen. Een herfstkind kan zich dan optrekken aan klasgenoten (Van Essen, 2005) en ruimte krijgen voor sociale omgang met anderen. Förrer (2008) beschrijft dat door het aanbieden van samenwerkende leerwerkvormen de sociale en communicatievaardigheden worden bevorderd en het een positieve uitwerking heeft op de vriendschapsrelaties in de klas. Als reden wordt gegeven dat er meer contact en communicatie tussen leerlingen is.

Delfos (2011) geeft aan dat het leren omgaan met leeftijdsgenoten vanaf je achtste belangrijk wordt. De herfstkinderen in groep 5 worden in dat schooljaar 8 jaar. Van Overveld (2013) geeft aan dat vanaf deze leeftijd de mening van een ander belangrijker wordt dan de mening van de leerkracht, dus moet er ruimte geschept worden waarin kinderen op sociaal gebied van elkaar kunnen leren. Het beoogde doel van samenwerking tijdens de SEL-lessen is het stimuleren van contact maken door herfstkinderen, zodat dit bijdraagt aan hun gevoel van sociale veiligheid.

Mitchell (2014), die 27 evidence based strategieën voor het onderwijs beschrijft naar aanleiding van talrijke wetenschappelijke onderzoeken, vermeldt: *'Er zijn enige uitzonderingen, maar onderzoek ondersteunt overduidelijk het gebruik van coöperatief leren in groepen om leerprestaties en sociale ontwikkeling te bevorderen'*(p.45). Omdat de werkvormen van coöperatief leren zich richten op leertaken, wordt er dit onderzoek niet gekozen voor de benaming coöperatief leren, maar voor samenwerken. Dat ingezet gaat worden bij de SEL-lessen.

2.5 SEL-lessen in wisselende subgroepen

Matthys (2012) schrijft dat effectief sociaal gedrag het beste geoefend en aangeleerd kan worden in de natuurlijke situaties, waar dit zich afspeelt. Dit sluit aan bij Van Lieshout (2009) die aangeeft dat kinderen die waakzaam zijn voor de oordelen van anderen gestimuleerd moeten worden in contact met anderen door samenwerken, het aanbieden van relatiebevorderende activiteiten, oefenen van gewenst gedrag en rollenspel. De leerkracht die investeert in het oefenen van gedrag en dit laat uitspelen, stimuleert de kinderen in het ontwikkelen van sociaal gedrag en creëert tijd voor spel en beweging. Dat laatste is waar herfstkinderen behoefte aan hebben, zo gaven de groepsleerkrachten van de onderzoeksschool in het vooronderzoek aan. Terugdenkend aan de kleutertijd van deze kinderen: ze hebben niet volledig groep 1 gevolgd en zodoende minder uur met klasgenoten gespeeld. Door de SEL-lessen te laten bestaan uit samenwerken, gezamenlijke oefeningen en rollenspel wordt hier ruimte voor gemaakt.

Foto 1 Met elkaar in contact

Het samenwerken vindt in wisselende groepen plaats om zo de herfstkinderen met andere kinderen te laten samenwerken. *‘Samenwerkend leren heeft een positieve uitwerking (...) op wederzijdse acceptatie van leerlingen’* (Kagan, 2003, p 21 en 22). Dat kan tot gevolg hebben dat wanneer kinderen meer klasgenoten treffen, ze meer kinderen gaan accepteren. In de onderzoeksperiode zullen de herfstkinderen mogelijkheden krijgen om verschillende contacten te leggen. Van den Berg (2015) heeft recent onderzoek gedaan naar wat de plaats waar een kind in een groepje zegt over de relatie met deze groepsgenoten. Het onderzoek toont aan dat relaties verbeteren, wanneer kinderen fysiek dichtbij elkaar zitten. Dit gegeven wordt gebruikt voor de herfstkinderen. Doordat ze iedere week in een andere samenstelling een opdracht maken, zou dit effect kunnen hebben op de relatie met klasgenoten en op contact maken met hen.

In de onderzoeksperiode kiezen de kinderen twee keer zelf de groepjes. Vier keer worden ze gevormd door de groepsleerkracht die onwillekeurig naamstokjes trekt en zo de groepjes samenstelt. Door deze werkvorm geregeld toe te passen, ontstaan steeds wisselende groepjes. De gedachte van de onderzoeker is dat kinderen hun minder geliefde klasgenoot eerder accepteren en relaties vergroot worden, omdat ze iedere les met anderen samenwerken en fysiek dichtbij verschillende kinderen zitten (Van den Berg, 2015). Leerkrachten gaven in het vooronderzoek aan dat herfstkinderen zich eerder terugtrekken en moeite hebben met zich veilig voelen in de omgang met anderen. Doordat de herfstkinderen iedere week met verschillende kinderen samenwerken, worden ze gestimuleerd om contact te maken.

Op basis van deze theorieën wordt onderzocht, hoe sociaal veilig de herfstkinderen zich voelen in groep 5 en welke effecten er in contact maken merkbaar zijn wanneer de groepsleerkracht samenwerken in wisselende subgroepen gaat toepassen; dit leidt tot deze onderzoeksvraag:

2.6 Onderzoeksvraag

In hoeverre heeft samenwerken in wisselende subgroepen bij de SEL-lessen invloed op de sociale veiligheid van herfstkinderen om contact te maken met anderen?

Deelvragen

1. Hoe sociaal veilig voelen herfstkinderen uit groep 5 zich in contact maken met anderen?
2. Hoe kan volgens herfstkinderen het contact maken met anderen vergroot worden tijdens de SEL-lessen?
3. In welke mate heeft samenwerken in wisselende subgroepen bij de SEL-lessen effect op de sociale veiligheid van herfstkinderen?
4. Welke invloed ervaren leerkrachten, de intern begeleider en zichzelf op contact maken met anderen door herfstkinderen?

3 Onderzoeksmethodologie

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksoepzet, instrumenten en waarborging van de kwaliteit van dit onderzoek beschreven. Dit vanuit de eisen die aan een praktijkgericht onderzoek gesteld worden, beschreven in De Lange e.a. (2011). Het tijdpad is te vinden in bijlage 1.

3.1 Onderzoeksparadigma

De onderzoeksschool is meegegaan met de wens van de overheid om vanaf 2009 herfstkinderen uit groep 2 door te laten gaan naar groep 3. De overheid is gaan toezien dat kinderen binnen 8 jaar de basisschool verlaten, tegen deze dominante groep is moeilijk tegenin te gaan (De Lange e.a, 2011). Daarentegen kan er voor de niet-dominante groep, de herfstkinderen, wel probleemoplossend gehandeld worden. Dit past binnen het kritisch-emancipatorische onderzoeksparadigma. Door oog te hebben voor het sociale veiligheidsgevoel van herfstkinderen en hen te begeleiden op contact maken met anderen, zal dit onderzoek gericht zijn op de emancipatie van deze groep herfstkinderen. In dit ontwerponderzoek wordt bekeken, wat de effecten zijn van samenwerken tijdens de SEL-lessen. Samenwerkend leren is succesvol gebleken (Mitchell, 2016). Door deze vorm toe te passen tijdens de SEL-lessen wordt onderzocht of deze een positieve rol heeft in de context.

3.2 Respondenten

Herfstkinderen

De herfstkinderen uit groep 5b zijn de onderzoeksgroep. Dit zijn 3 jongens en 3 meisjes.

Ouders

De ouders van de hierboven genoemde kinderen zijn ingelicht en hebben toestemming gegeven voor het groepsinterview. De ouders wordt gevraagd wat hun bevindingen zijn van betreffende deelname van hun zoon of dochter aan dit onderzoek.

Klasgenoten

De interventie wordt uitgevoerd door de groepsleerkracht aan alle kinderen uit groep 5b, zodat de herfstkinderen geen uitzonderingspositie hebben. De ouders zijn ingelicht over het onderzoek.

Groepsleerkrachten

De groepsleerkrachten zijn betrokken geweest bij het vooronderzoek. Aan hen worden tussentijds de voorlopige resultaten besproken, waardoor de groepsleerkrachten erop in kunnen spelen in hun klas. Het resultaat van het hele onderzoek wordt gepresenteerd.

Werkgroep Sociale Veiligheid

De Werkgroep Sociale Veiligheid - drie groepsleerkrachten en begeleider van zorgleerlingen - stimuleren en begeleiden leerkrachten in het aanbieden van SEL-lessen en coördineren het monitoren van de sociale veiligheid bij de leerlingen op de onderzoeksschool. Een opmerkelijk feit is dat alle leden in september geboren zijn en allemaal in hun basisschooltijd de jongsten in de klas waren. Vanuit expertise en persoonlijke ervaringen geven zij tijdens het hele onderzoek feedback.

3.3 Onderzoeksmethode

Hoe sociaal veilig voelen herfstkinderen uit groep 5 zich in contact maken met anderen?		
Betrokkenen Leerlingen groep 5b	Instrumenten vragenlijst	Doel startmeting

Vragenlijst Sociale Veiligheid

Om te onderzoeken hoe de jongste kinderen uit de groep zich voelen vullen de kinderen de vragenlijst Sociale Veiligheid in. Deze vragenlijst is door de onderzoeker samengesteld vanuit twee vragenlijsten die op de onderzoeksschool gebruikt worden: Werken met Kwaliteitskaart Sociale Veiligheid (Bos, 1999) en leerlingvolgsysteem Sociale Competentie Ontwikkeling (CED-Groep, 2007). Ze zijn door de onderzoeker in de thema's: contact met jezelf, contact met de ander en bijdrage aan een sociaal veilig klimaat. Om de antwoorden van de zes herfstleerlingen goed te kunnen vergelijken met hun klasgenoten wordt de vijfpuntsschaal toegepast. De hele klas vult deze tegelijkertijd in, zodat de herfstkinderen de vragenlijst niet linken aan het onderzoek dat ik met hen uitvoer.

Hoe kan volgens herfstkinderen het contact maken met anderen vergroot worden tijdens de SEL-lessen?		
Betrokkenen herfstkinderen groep 5b	Instrumenten groepsinterview	Doel inside information

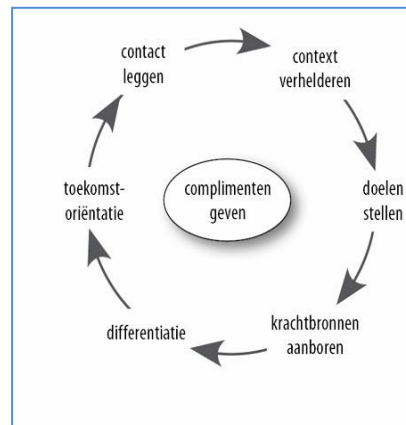
Groepsinterview

Na de startmeting vindt het groepsinterview met de herfstkinderen plaats om op zoek te gaan naar inside-informatie en expertkennis (De Lange e.a., 2011). Rekeninghoudend met de ervaring van de onderzoeker dat herfstkinderen zich eerder terugtrekken, moeite hebben in grote groepen te spreken en om zoveel mogelijk diepgang in het gesprek te krijgen wordt de groep in tweeën gesplitst.

Het eerste doel van het gesprek is toegang krijgen tot emoties en specifieke deskundigheid om te komen tot informatie die niet waarneembaar is, maar in het kind zelf zit (Spencer & Spencer, 1993). In het interview worden antwoorden aan de herfstkinderen ontlokt die bepaalde bevindingen - die de onderzoeker eerder heeft vastgesteld - kunnen verhelderen. (De Lange e.a., 2011) Het tweede doel van dit interview is om antwoord te krijgen of de herfstkinderen verwachten dat samenwerken in verschillende subgroepen tijdens de SEL-lessen zal bijdragen aan het contact maken met anderen. De herfstkinderen krijgen ruimte mee te denken in het aanbieden en uitvoeren van deze werkvorm. Het onderzoek zich richt op de emancipatie van de groep herfstkinderen: kritisch-emancipatorische onderzoeksparadigma.

Het interview is semi-gestructureerd; de onderzoeker op zoek is naar de mening van de respondenten. De beurten worden om de beurt gegeven en ingekaderd om te meten wat er gemeten moet worden. Het heeft een inductieve benadering: de vragen liggen vast, maar de interviewer houdt het gesprek zo open mogelijk om de herfstkinderen zoveel mogelijk te laten zeggen wat ze ervaren over de beleving van sociale veiligheid. De opzet en vragen van het interview zijn vooraf uitgeschreven. De intern begeleider en medestudenten geven hier feedback op. Naar aanleiding hiervan wordt de vraag: 'Hoe voel je je in de klas?' weggehaald, omdat deze te vaag is en niet leidt tot het doel van dit interview. Ook wordt er een krachtige startvraag (Delfos, 2011) voorbereid die makkelijk te beantwoorden is en een duidelijke aanzet tot het gespreksonderwerp geeft: 'Hoe is het voor jullie om de jongste te zijn?'

In de opbouw en vraagstelling van het interview wordt de zevenstappendans (Cauffman & Van dijk, 2011) toegepast. Deze strategie wordt gevolgd om vanuit authentieke aandacht en respect te bewegen tot hoop naar verandering en herfstkinderen eigenaar te maken in het proces.

Figuur 6 Zevenstappendans. Overgenomen uit Handboek Oplossingsgericht werken in het onderwijs (p.81) door Cauffman en Van Dijk, 2011, Amsterdam: Boom onderwijs

Het interview vindt plaats in de ruimte dichtbij het eigen lokaal, zodat het voor de kinderen vertrouwd is en wordt afgenomen door de groepsleerkracht om een beleving van veiligheid te creëren. Voor beide interviews wordt drie kwartier uitgetrokken, dit is inclusief de tijd van binnenkomen, contact maken en apparatuur controleren (van het interview worden geluidsopnames gemaakt). Om bij kinderen die teruggetrokken, internaliserend gedrag vertonen informatie te achterhalen is praten volgens Van Lieshout (2009) en Delfos (2011) niet altijd de beste manier. Daarom worden er materialen ingezet om het gesprek luchtiger te maken, te weten: junior coachkaarten (Blaauw, z.d.), kwaliteitenspel (Loman&Soepboer 2006), schaalmeten (Pitmedical, z.d.), complimentenspel, foto-interview (Hoogerwerf en Van Duijs, 2013). Deze materialen zijn van de onderzoeksschool met als doel om de sociale veiligheid te vergroten. Uit ervaring weet de onderzoeker dat de materialen gesprek uitlokken. Het wordt ingezet in het interview om de herfstkinderen met elkaar in interactie te laten komen.

Na dit interview wordt een membercheck door de herfstkinderen uitgevoerd. Ze krijgen een samenvatting van het verslag en mogen hierbij op- en aanmerkingen schrijven. Na goedkeuring door de herfstkinderen gaat de groepsleerkracht - in een periode van zes weken – tijdens de SEL-lessen opdrachten aanbieden, waarbij de klas samenwerkt in verschillende subgroepen.

In welke mate heeft samenwerken in wisselende subgroepen bij de SEL-lessen effect op de sociale veiligheid van herfstkinderen?

Betrokkenen	Instrumenten	Doel
groep 5b herfstkinderen groep 5b	vragenlijst documentonderzoek	eindmeting effect gehele periode

Vragenlijst Sociale Veiligheid

De vragenlijst Sociale Veiligheid die gebruikt is bij de startmeting wordt de dag na de laatste uitvoer van de interventie afgenomen. Rond dezelfde tijd en op dezelfde dag van de week als de startmeting vullen alle kinderen uit groep 5b de vragenlijst in. Dit is het tijdstip dat de groepsleerkracht gebruikelijk vragenlijsten, gevoelsthermometer en sociogram afneemt, zodat het voor de kinderen geen onverwachte gebeurtenis is en het niet direct gelinkt kan worden aan de SEL-lessen. Deze vragenlijst wordt afgenomen om het effect te kunnen meten van de interventie op herfstkinderen en dit vergelijken met hun klasgenoten.

Documentonderzoek

Gedurende het hele jaar wordt om de maand een gevoelsthermometer afgenomen. Deze bevat drie vragen over henzelf, sfeer in de klas en relatie met de leerkracht. De vragen voldoen niet aan de eisen die gesteld worden aan een valide vragenlijst voor een praktijkgericht onderzoek, maar het is een makkelijk instrument dat al jaren op de onderzoeksschool gebruikt wordt om op een vlotte manier te peilen hoe een kind zich voelt in de klas. Deze data worden geanalyseerd om te achterhalen of er groei merkbaar is gedurende een langere periode.

Welke invloed ervaren leerkrachten, de intern begeleider en zichzelf op contact maken met anderen door herfstkinderen?

Betrokkenen	Instrumenten	Doel
groepsleerkrachten intern begeleider herfstkinderen groep 5b	geluidsopname observatie groepsinterview	resultaat contact maken signaleren contact maken beleving van het effect

Geluidsopname en observatie

Van iedere SEL-les worden geluidsopnames gemaakt. De les start met een klassengesprek behorende bij de les. Hieruit wordt teruggehaald hoeveel contact herfstkinderen maken met de groepsleerkracht. De groepsleerkracht gaat de tips die herfstkinderen aangeven in het groepsinterview toepassen, omdat hij/zij verwacht dat dit hen zal helpen. Daarnaast wordt aan de groepsleerkrachten gevraagd wat de ervaringen zijn in betrokkenheid van en contact maken door herfstkinderen.

Het werkelijk aantal contactmomenten door herfstkinderen is lastig vast te stellen in dit praktijkgericht onderzoek. Praktisch uitvoerbaar is het dat de intern begeleider tijdens de SEL-lessen komt observeren. De observatievraag die gesteld wordt, is: 'Wat valt je op bij de herfstkinderen tijdens het samenwerken in het contact maken met groepsgenoten?' De intern begeleider is regelmatig in de groep, dus het is voor de kinderen niet vreemd dat deze komt observeren. Er wordt feitelijk opgeschreven wat wordt waargenomen en na afloop wordt dit toegelicht in een gesprek met de onderzoeker.

Groepsinterview

Als afsluiting van het onderzoek volgt een tweede groepsinterview met herfstkinderen om hun beleving van het effect van de interventies te verwoorden en wordt op dezelfde manier gehouden als het eerste groepsinterview.

3.4 Kwaliteit van het onderzoek

Betrouwbaarheid

De vragenlijst Sociale Veiligheid die in dit onderzoek gebruikt wordt, is samengesteld uit twee gevalideerde lijsten: 7 vragen vanuit Werken met Kwaliteitskaart Sociale Veiligheid (Bos, 1999) en 9 vragen uit het leerlingvolgsysteem Sociale Competentie Ontwikkeling (CED-groep, 2007).

De vragenlijst is van tevoren afgenomen door een drietal proefpersonen uit een groep 5 van een andere school om te achterhalen of de vraagstelling te begrijpen is door kinderen uit groep 5. De twee vragenlijsten waar de vragen van afkomstig zijn, hebben namelijk de doelgroep groep 6 en hoger. De gevoelsthermometer die voor dit onderzoek wordt standaard om de maand afgenomen in de klas op het tijdstip: vrijdagochtend vóór aanvang van de lessen tijdens het stillezen. Er is voor dit tijdstip gekozen om deze af te nemen, omdat de kinderen gewend zijn om dan vragen te beantwoorden. Twee andere voordelen van dit moment is dat er dan nog geen invloeden van die dag meegenomen worden en dit een andere dag is dan waarop de SEL-les wordt gegeven. De opzet van het groepsinterview is besproken met de critical friends en intern begeleider van de school. Van dit interview worden geluidopnames gemaakt, zodat de interviewer dit achteraf kan uitschrijven.

Validiteit en triangulatie

Validiteit zal zich meer kenmerken in transparantie en niet zozeer in de methodische zuiverheid van dit onderzoeksontwerp, zoals De Vlaming (2016) beschrijft. De onderzoeker zal open zijn over de verkregen data en stap voor stap verduidelijken hoe het één het ander opvolgt. De vragenlijsten en voorbereiding van de groepsinterviews zijn voorgelegd aan ten minste twee proefpersonen - waaronder kinderen - en zijn hierna aangepast om op deze wijze te komen tot het meten van wat gewenst is om te meten.

In dit onderzoek zal gebruik worden gemaakt van kwantitatieve en kwalitatieve data om vanuit verschillende bronnen te komen tot de kern van het bevorderen van de sociale veiligheid van deze zes herfstkinderen. Om met verschillen in data tot validiteit te komen, doet De Vlaming (2016) bruikbare aanbevelingen. Hiervan worden er in dit onderzoek drie toegepast: verschillende soorten data, meerdere methoden om data te verzamelen en meerdere analysetechnieken gebruiken. Deze triangulatie leidt tot het verhogen van de validiteit. Evenals in de theoretische onderbouwing vindt bij de uitvoer van dit onderzoek triangulatie plaats.

Om antwoord te geven op de deelvragen 3 en 4 worden naast de uitkomsten van de herfstkinderen (eindmeting, documentonderzoek en groepsinterview) ervaringen van de groepsleerkrachten en observatie van de intern begeleider betrokken. Naast het onderzoek volgt de werkgroep Sociale Veiligheid het proces en worden tussentijdse bevindingen met collega's besproken.

Ethiek

In dit onderzoek ligt het creëren van een uitzonderingspositie van herfstkinderen op de loer. Om dit zoveel mogelijk te beperken zal er met de klas niet gecommuniceerd worden over het feit dat zes kinderen een gesprek krijgen, omdat ze de jongsten zijn, maar omdat ze allemaal in dezelfde maand geboren zijn. Als tweede worden de interventies toegepast op de hele klas en worden herfstkinderen tussendoor niet betrokken in de uitvoer. Op de onderzoeksschool is het niet gebruikelijk dat groepen kinderen apart begeleid worden door de groepsleerkracht. Dat is de reden dat de onderzoeker in haar functie als groepsleerkracht van groep 5b niet de herfstkinderen apart gaat begeleiden. In het kader van ethiek zal de onderzoeker zich bewust moeten zijn van haar verantwoordelijkheden richting alle leerlingen, die zij heeft als onderwijsprofessional. Vandaar dat de onderzoeker de interventie uitvoert met de hele klas.

4 Data-analyse en resultaten

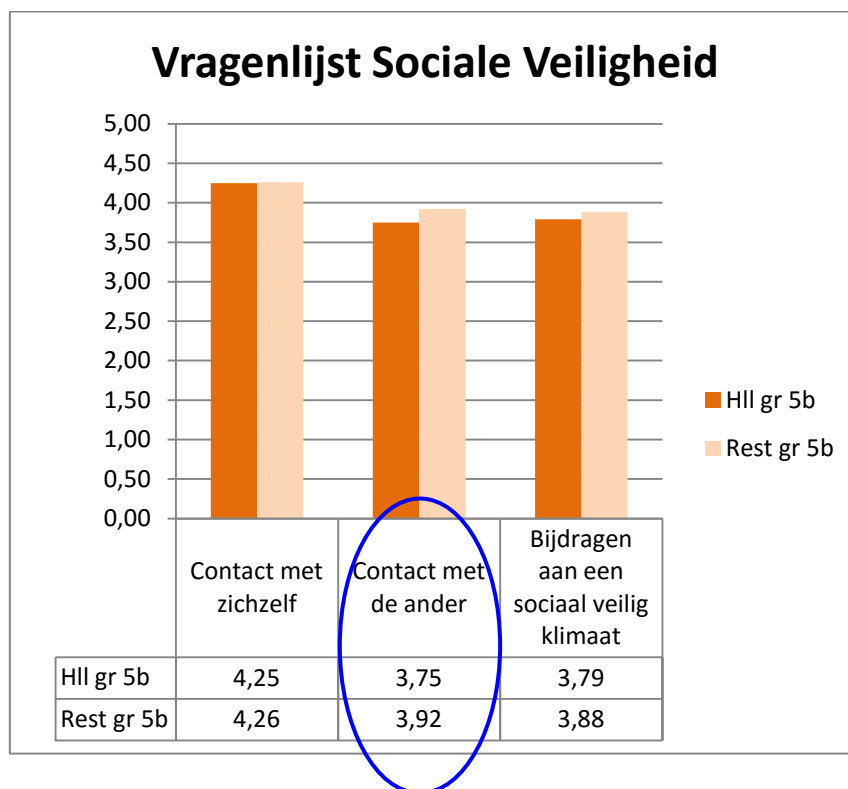
In dit hoofdstuk worden per onderzoeksvraag de data en resultaten gepresenteerd aan de hand van kwantitatieve en kwalitatieve gegevens.

4.1 Deelvraag 1

Hoe sociaal veilig voelen herfstkinderen uit groep 5 zich in contact maken met anderen?

Vragenlijst Sociale Veiligheid

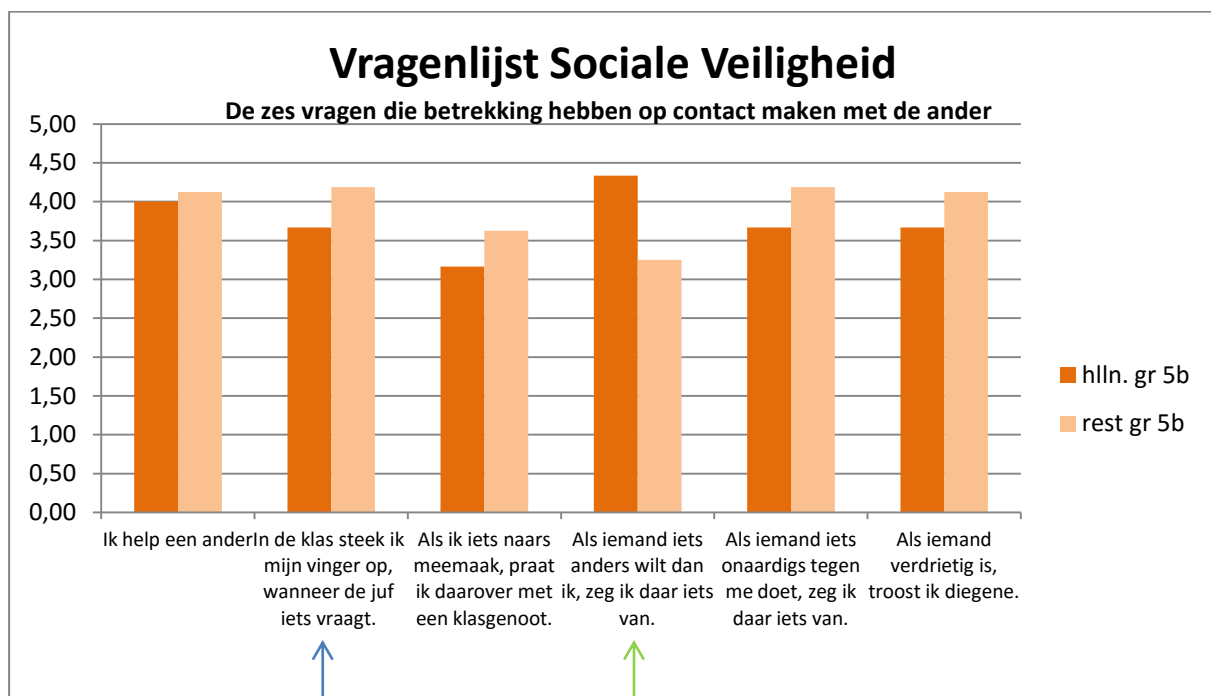
Om in beeld te krijgen hoe sociaal veilig herfstkinderen uit groep 5b zich voelen in contact met de ander wordt de vragenlijst Sociale Veiligheid afgenomen. De resultaten worden vergeleken met de rest van de klas om te zien of er overeenstemming is met het beschrevene in de probleemstelling, te weten dat herfstkinderen van groep 5 tot en met 8 bij twee van de drie onderzochte stellingen - gerelateerd aan contact maken - lager scoorden dan de rest van de kinderen. In onderstaande tabel zijn de gemiddelden van de antwoorden op de vijfpuntschaal af te lezen.

Figuur 7 Vragenlijst Sociale Veiligheid

- ☐ Herfstkinderen van groep 5b scoren in alle categorieën lager dan de rest van de klas.
- ☐ Het grootste verschil is in Contact met de ander.

De vragen uit de categorie Contact met de ander worden nader bekeken. In de figuur hieronder worden deze zes vragen weergegeven om inzicht te krijgen bij welke vragen de herfstkinderen lager scoren dan de rest van de klas.

Figuur 8 Vragenlijst Sociale Veiligheid. De zes vragen over contact maken

- ☐ Herfstkinderen scoren bij vijf van de zes vragen lager dan de rest van de klas.

De tweede vraag wordt in het groepsinterview gebruikt om te achterhalen hoe dit contact vergroot kan worden. Op deze vraag scoren de herfstkinderen in groep 5 tot en met 8 ook gemiddeld lager dan hun klasgenoten. De vierde vraag gaat als krachtbron ingezet worden in het groepsinterview, dat volgens Cauffman en Van Dijk (2011) een voorwaarde is om beweging naar verandering te creëren en om van betrokkenheid tot eigenaarschap te komen.

4.2 Deelvraag 2

Hoe kan volgens herfstkinderen het contact maken met anderen vergroot worden tijdens de SEL-lessen?

Groepsinterview

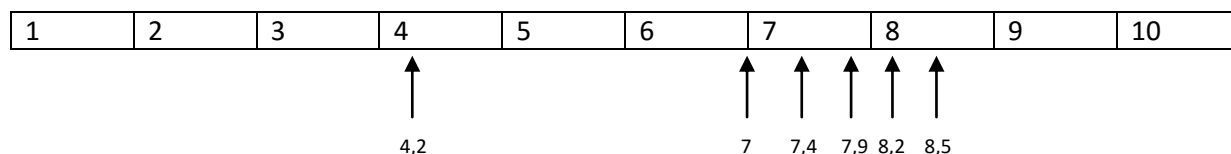
Met de herfstkinderen uit groep 5 wordt in twee groepen een groepsinterview gehouden, hiervan zijn geluidsopnames gemaakt. De samenvatting van de antwoorden is gemaakt op basis van de kernvragen en hieronder beschreven die leiden tot antwoord op deelvraag 2.

Hoe is het voor jullie om de jongsten te zijn?

‘Gewoon, gewoon normaal.’

Vijf kinderen reageren met de bewoordingen: gewoon, normaal, heel normaal, gewoon goed.

Geef op de schaalliniaal aan hoe je het vindt om in de klas iets te zeggen of een antwoord te geven op de vraag van de juf.

Figuur 9 Schaalliniaal met cijfer gegeven door de herfstkinderen

Als reden om niets te zeggen in de klas geven twee kinderen aan: bang te zijn voor de reactie als het antwoord fout is. Ze geven de tip: de juf kan beter een makkelijke vraag stellen, dan denkt iedereen hierover na. Zodat de hele klas zijn vinger opsteekt

Om krachtbronnen aan te boren, vertelt de interviewer dat zij aan hebben gegeven dit goed te kunnen: Als iemand iets anders wil dan ik, zeg ik daar iets van.

Zoek kwaliteiten die je bezit als je dit goed kan en leg deze op volgorde, zodat rechts de belangrijkste vaardigheid ligt.

Met kaarten illustreren ze de kwaliteiten (zie foto 2 en 3), die hierbij passen. Dit is de eerste opdracht, waarbij de kinderen samen een opdracht moeten uitvoeren. Een opvallend effect hierbij is dat zowel in de jongens- als meisjesgroep het kind dat het minste zei nu interactie vertoont met de andere twee kinderen. Dit gebeurt in beide groepen.

Foto 2 Kwaliteiten volgens de meisjes

Foto 3 Kwaliteiten volgens de jongens

Wat denken jullie dat gaat werken, zodat je meer contact met anderen durft te maken?

Ieder kind krijgt een blad met de vier interventies tijdens de SEL-lessen (bijlage 5). Ieder herfstkind verdeelt 10 punten, waar zij bij denken dat het beste gaat werken. 'Alle opdrachten van SEL-les samen doen in verschillende groepjes' krijgt 21 van de 60 punten en wordt door 3 kinderen als favoriet aangemerkt. Deze interventie wordt in dit onderzoek uitgevoerd, omdat kinderen die zich terugtrekken baat hebben bij werken in subgroepen (Van Lieshout, 2009). Daarnaast geeft de Werkgroep Sociale Veiligheid aan dat deze interventie het meeste effect zal hebben bij herfstkinderen in het vergroten van het contact met de ander (bijlage 15). De onderzoeker heeft er voor gekozen – terwijl deze interventie al bepaald was – om de kinderen toch mee te laten denken om hen eigenaar in het proces te laten blijven.

Met hoeveel kinderen vind je het prettig om in verschillende groepjes te werken?

'2' '4' '5' '3' '6' '2'

Wat ga jij tijdens de SEL-lessen doen en in hoeverre denken jullie dat het gaat werken?

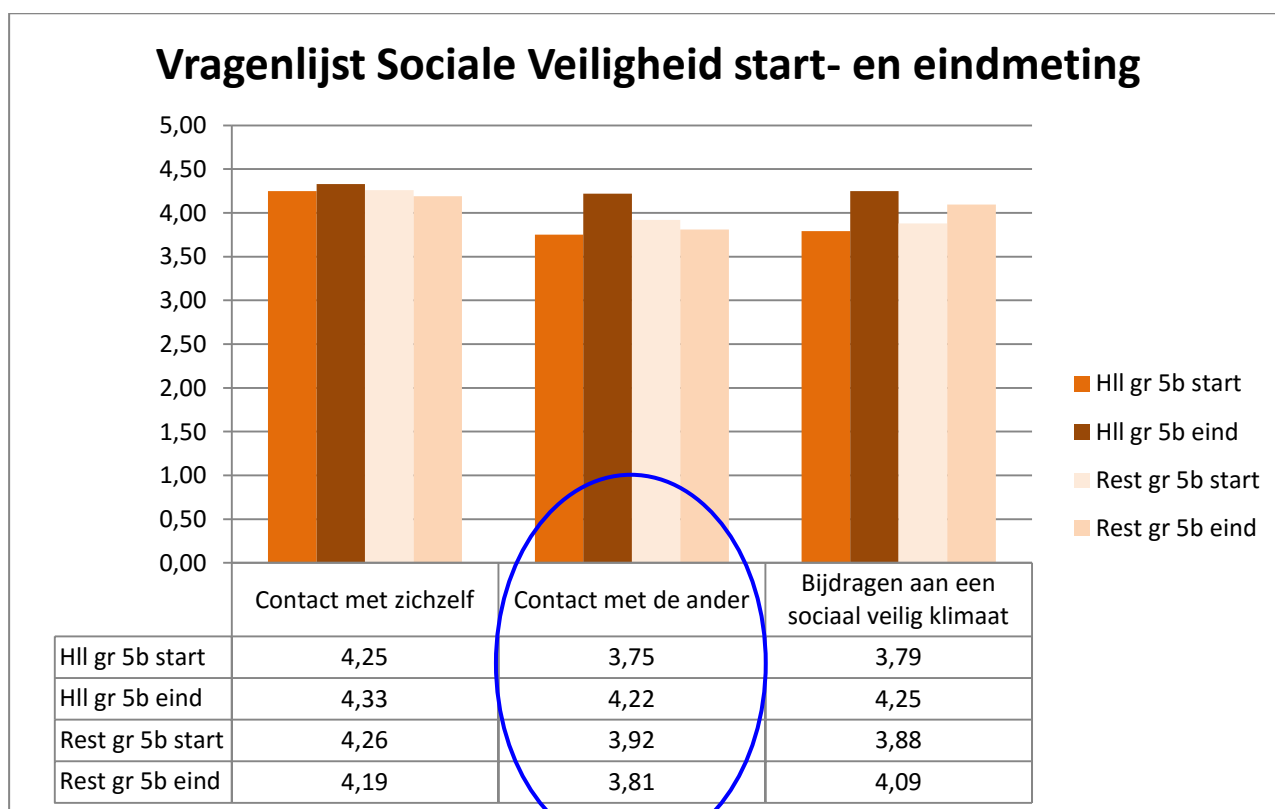
De kinderen geven aan beter te willen opletten en luisteren. De jongens geven aan beter de opdrachten te willen uitvoeren, want in groepjes werken wordt niet altijd serieus gedaan. De kinderen geven gemiddeld het cijfer 7,5 op de vertrouwensschaal (Cauffman&Van Dijk, 2011), zoveel vertrouwen hebben ze erin dat hun contact maken met de ander versterkt zal worden.

4.3 Deelvraag 3

Welke invloed heeft het werken in verschillende subgroepen tijdens de SEL-lessen op de sociale veiligheid van herfstkinderen?

Vragenlijst Sociale Veiligheid Start- en eindmeting

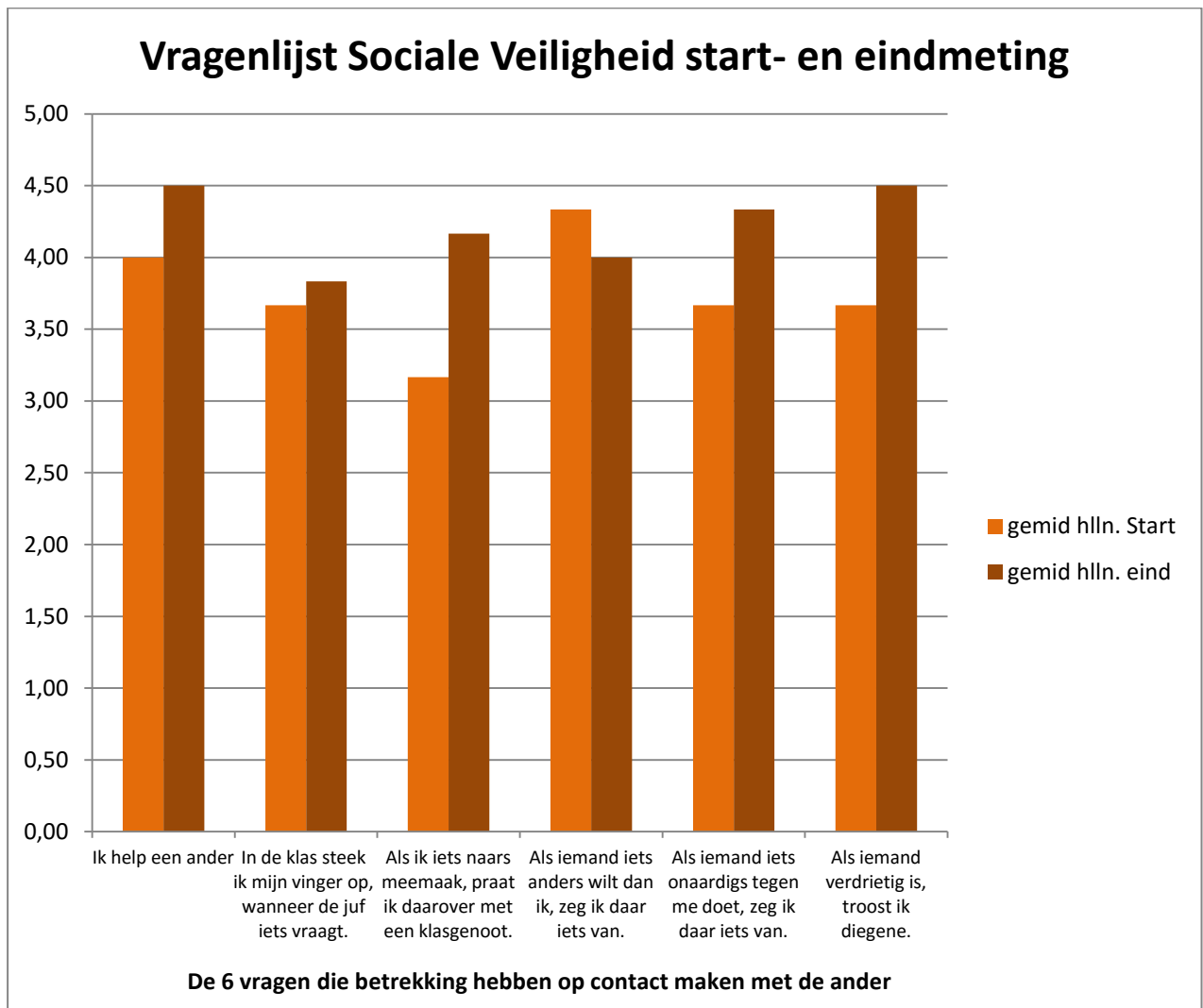
Nadat zes weken de SEL-lessen in verschillende subgroepen zijn uitgevoerd, volgt een eindmeting om te analyseren of dit invloed heeft gehad op de sociale veiligheid. Om deelvraag 3 te beantwoorden, worden de antwoorden van de eindmeting uit de 'Vragenlijst Sociale Veiligheid' vergeleken met de startmeting. Hierbij wordt ook de rest van de klas meegenomen om te vergelijken of er verschil is in effect bij hen.

Figuur 10 Vragenlijst Sociale Veiligheid start –en eindmeting

- ☐ De herfstkinderen van groep 5 scoren bij de eindmeting hoger dan de startmeting.
- ☐ De herfstkinderen scoren bij de eindmeting op alle categorieën het hoogst.

Om inzicht te krijgen in welke vragen de herfstkinderen gegroeid zijn in de categorie Contact met de ander worden deze zes antwoorden uit de eindmeting vergeleken met de startmeting. Op de volgende bladzijde zijn de zes vragen uit deze categorie uitgewerkt:

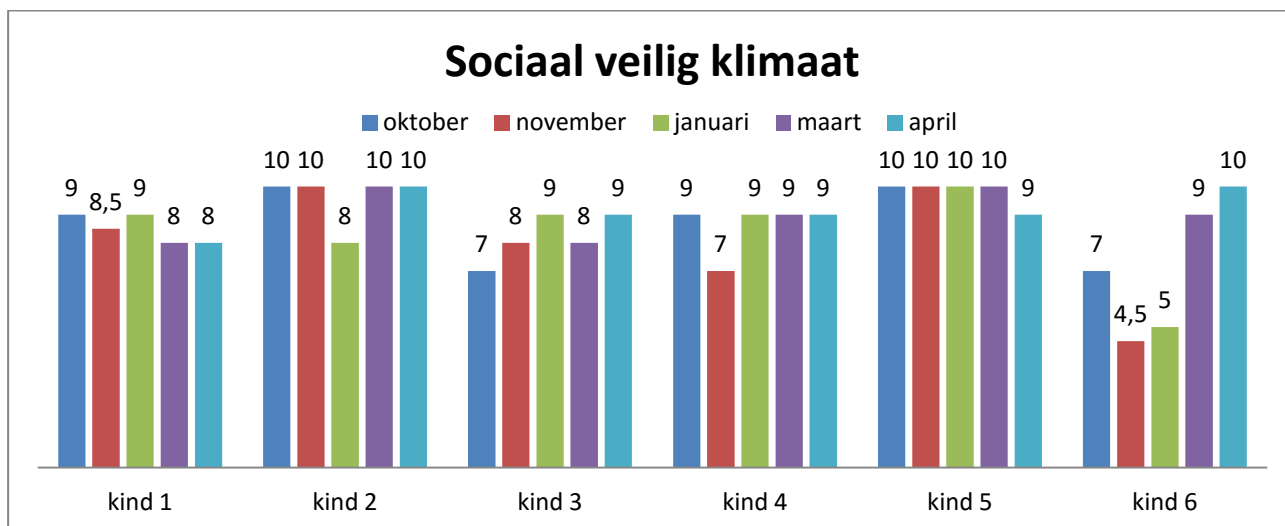
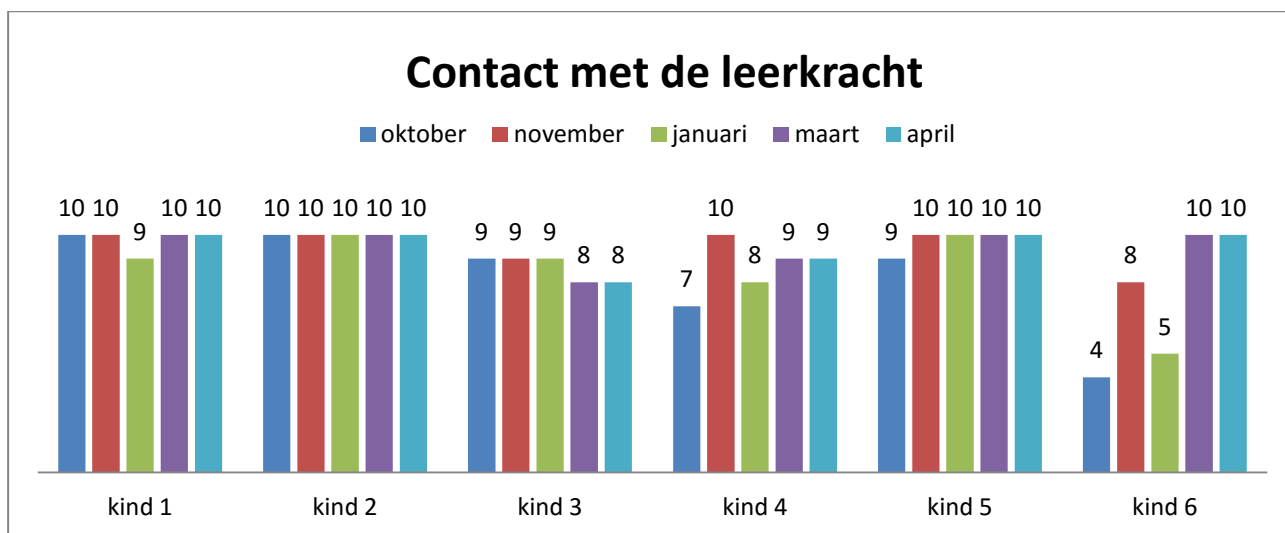
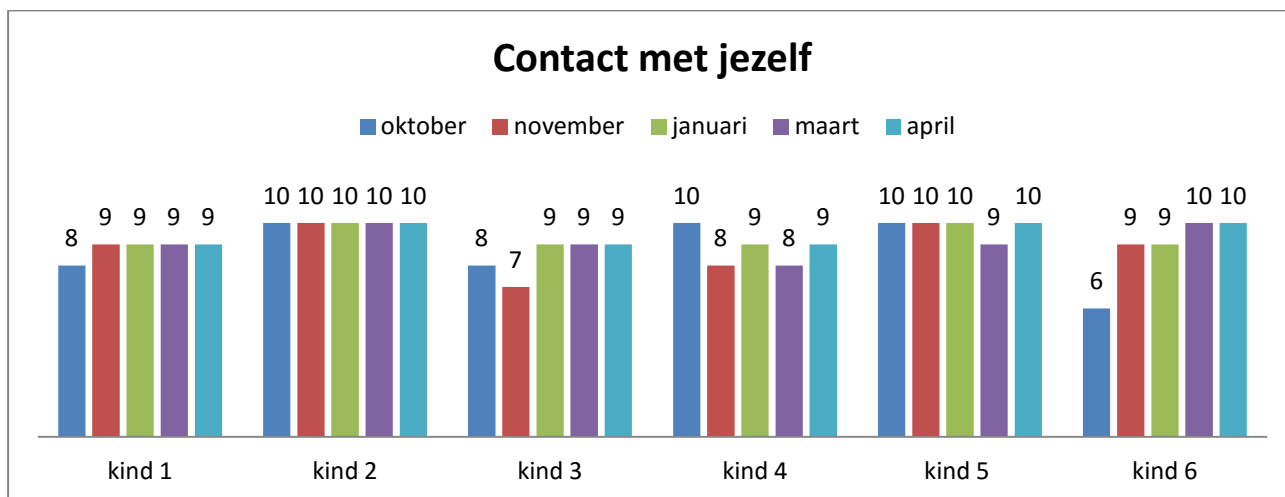

Figuur 11 Vragenlijst Sociale Veiligheid. De zes vragen over contact maken

- ☐ Herfstkinderen scoren bij 5 van de 6 vragen hoger bij de eindmeting dan de startmeting.

Documentonderzoek Gevoelsthermometer

Om te analyseren of de invloed is veranderd vergeleken met een langere periode, wordt documentonderzoek gedaan in het vaste meetinstrument, Gevoelsthermometer Sociale Veiligheid, dat 6 maal per jaar op de onderzoeksschool wordt afgenomen. De kinderen geven op drie vragen antwoord op een tienpuntsschaal: Hoe voel je je in de klas? Hoe vind je de omgang met de leerkracht? Hoe vind je de sfeer in de klas? Bij dit onderzoek worden ze gecategoriseerd in: Contact met jezelf, Contact met de leerkracht en Sociaal veilig klimaat. De eerste drie meetmomenten werden voorafgaand aan dit onderzoek gehouden. Deze worden meegenomen om te zien of er verschil te zien is tussen die periode en de periode van het onderzoek. De afname in maart was halverwege dit onderzoek, waarin alle SEL-lessen in verschillende subgroepen gegeven werden. De afname in april was ná de laatste SEL-les. Hierna volgen de cijfers die de herfstkinderen gaven:

Figuur 12 Documentonderzoek Gevoelsthermometers

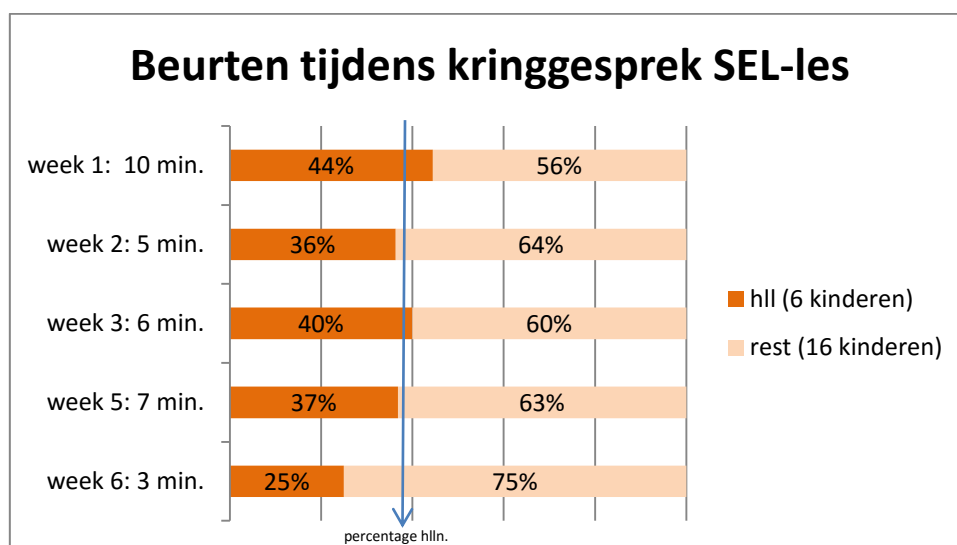
- ☐ Kind 1, 3 en 6 scoren bij Contact met jezelf in de periode van dit onderzoek hoger dan bij het eerste meetmoment.
- ☐ Kind 3 en 6 scoren hoger bij de vraag over Sociaal veilig klimaat in de periode van dit onderzoek dan in het eerste meetmoment. Kind 1 en 5 één punt lager.

4.4 Deelvraag 4

Welke invloed ervaren leerkrachten, de intern begeleider en zichzelf op contact maken met anderen door herfstkinderen?

Ervaringen leerkrachten

Voorafgaand aan de opdracht, waarin kinderen met elkaar in subgroepen gaan werken, vindt een kringgesprek plaats. Van week 1,2,3, 5 en 6 zijn geluidsopnames gemaakt (in week 4 vond er geen kringgesprek plaats, omdat er toen een circuit met sociale veiligheidsspellen was). Hieronder is te zien, hoe vaak herfstkinderen een beurt kregen van de groepsleerkracht.

Figuur 13 Percentage beurten dat de groepsleerkracht gaf aan de kinderen

- ☐ Herfstkinderen zijn relatief gezien in week 1, 3 en 5 niet minder aan het woord dan de rest van de klas.

Er wordt naar de ervaring van de leerkracht gevraagd, hoe het effect is op het contact maken in het kringgesprek. De groepsleerkracht merkt dat de kinderen betrokken zijn bij de SEL-lessen. Iedere week wil een herfstkind in de kring naast de juf zitten. De kinderen maken contact met de klas en leerkracht door hun vinger op te steken in de kring. In de subgroepjes ervaart de groepsleerkracht aan lichaamshouding en interactie dat herfstkinderen meer hun best lijken te doen om zich in te zetten tijdens de les dan voor de onderzoeksperiode. In een vragenlijst worden de ervaringen tijdens de SEL-lessen van vijf leerkrachten gevraagd. Een leerkracht geeft aan dat - nu deze inzicht heeft in wie herfstkinderen zijn - ze bewuster is van haar handelen en denken. Een andere leerkracht geeft aan dat ze meer bewuster is geworden én bij alle vakken rekening houdt met het feit dat ze jonger zijn en zich in hen probeert in te leven. Een derde leerkracht geeft aan dat ze zich er extra van bewust is én de herfstkinderen meer bij de les betreft. Twee lesgevers geven aan geen speciale bevindingen te hebben.

Observatie intern begeleider

De intern begeleider heeft een observatie in de klas gedaan bij het werken in subgroepen tijdens de laatste SEL-les. Ieder herfstkind is vijf minuten geobserveerd en er is opgeschreven wat waargenomen is in het contact maken met de groepsgenoten. In de nabespreking werd verteld dat herfstkinderen initiatief nemen in contact maken, dat ze steun hebben aan de opdracht die op het bord uitgewerkt stond en dat ze grapjes maakten. Op bovengenoemde punten is onderstaand observatieverslag gecategoriseerd:

	Initiatief	Opkomen	Grapjes	Overig
Kind 1	Neemt initiatief		Maakt grapjes om een ander	
Kind 2	Neemt initiatief	Soms wat bazig		Steun aan de stappen op het bord
Kind 3	Neemt samen met een ander de leiding	Vraagt 8x om bevestiging aan de anderen	Maakt constant kinderlijke grapjes	
Kind 4	Neemt even initiatief		Maakt grapjes	Veel steun aan de punten op het bord
Kind 5	Neemt initiatief	Overlegt goed		Werkt serieus
Kind 6	Neemt geen initiatief	Gaat mee met wat anderen zeggen	Maakt grapjes die niet altijd handig zijn	Beweeglijk

Figuur 14 Observatie door de intern begeleider

Groepsinterview herfstkinderen

Om antwoord te krijgen op de vraag, welke invloed herfstkinderen zelf ervaren op het contact maken met anderen, wordt een tweede groepsinterview gehouden met de zes herfstkinderen. Dit interview wordt met allen tegelijk gehouden, omdat dit beter te organiseren is met hulp van een stagiaire die aanwezig is op de dag, waarop dit interview gepland staat. Door het met alle kinderen tegelijk te houden, wordt voordeel behaald door bij vragen een stemming te houden.

De interviewer nodigt uit hun bevindingen te uiten over de SEL-lessen, waarbij de kinderen in verschillende subgroepen samenwerken. Drie kinderen geven aan er veel van geleerd te hebben. Eén geeft aan meer te durven als je opdrachten met elkaar moet doen.

Als je denkt die vind ik stom en je moet ermee samen in een groepje dan merk je dat het best gaat.

De onderzoeker sluit aan bij deze opmerking en legt de groep deze stellingen voor:

Bij SEL-lessen kun je het beste zitten bij je vrienden.

Twee: eens

Vier: oneens

Twee kinderen geven aan dat het fijner is en dat je bij je vrienden meer durft te zeggen. De anderen die liever steeds bij andere kinderen zitten, geven aan dat je op die manier leert omgaan met alle kinderen. Hierbij wordt aangevuld:

Ik leer meer kinderen uit de klas kennen en kan dan buiten beter met ze spelen.

Bij werken in groepjes durf ik eerder iets te zeggen dan in de klas als de juf iets vraagt.

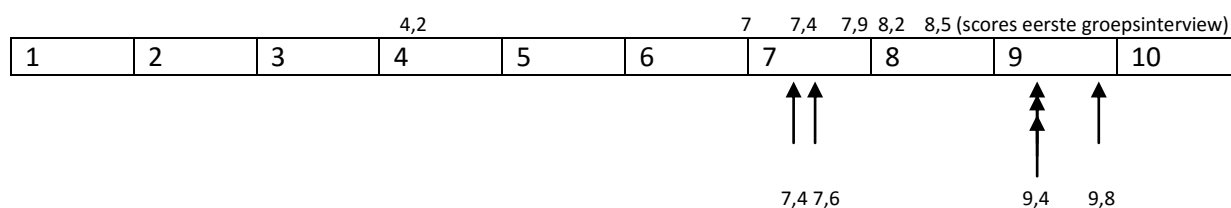
Vier: eens

Twee: oneens

Een kind geeft aan dat het eng is, als de hele klas stil is en jij iets moet zeggen. Een ander vult aan dat je het in de klas alleen moet doen en in het groepje kunt overleggen. Een andere reden, waar iedereen het mee eens is, is dat ze minder bang zijn dat de klas om een antwoord gaat lachen.

Als je met kinderen van je eigen leeftijd in een groepje zit durf je eerder iets te zeggen, dan tegen de juf.

Geef op de schaalliniaal aan hoe je het vindt om in de klas iets te zeggen of een antwoord te geven op de vraag van de juf.

Figuur 15 Schaalliniaal met start- en eindcijfer gegeven door de herfstkinderen

Alle kinderen scoren bij het laatste groepsinterview hoger dan bij het eerste. De kinderen zeggen dat ze meer durven. Iemand geeft aan dat het gewoon goed lukt. Een ander zegt dat het door de lessen komt. Twee geven aan dat nu iedereen gezellig meedoet en dat het fijner is geworden. Eén kind geeft aan dat er veel met elkaar wordt samengewerkt.

Je gaat vaker met elkaar om en zo kun je er samen van leren.

5 Conclusies, discussie en aanbevelingen

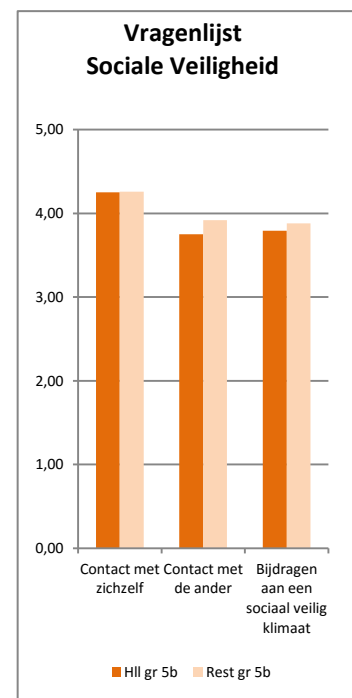
In dit hoofdstuk worden conclusies gegeven op basis van resultaten, gereflecteerd aan de waarde van het onderzoek en aanbevelingen gegeven, hierop gebaseerd.

5.1 Conclusies

Deelvraag 1

Hoe sociaal veilig voelen herfstkinderen uit groep 5 zich in contact maken met de ander?

Om te onderzoeken hoe sociaal veilig herfstkinderen zich in groep 5 voelen is de Vragenlijst Sociale Veiligheid afgenomen. De zes herfstkinderen scoren bij alle categorieën (Contact met zichzelf, Contact met de ander en Bijdragen aan een sociaal veilig klimaat) lager dan hun klasgenoten. Op de vragen over Contact maken met de ander wordt het laagste gescoord. Dit is in verband te brengen met de ervaringen van groepsleerkrachten over herfstkinderen, dat ze moeite hebben met zich veilig voelen in de omgang met anderen. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat deze jongste kinderen moeten opboksen tegen oudere klasgenoten en zwakker in hun schoenen staan op sociaal-emotioneel gebied (Van Essen, 2005). Ook hebben onderzoeken aangetoond dat de jongste kinderen in een klas meer kans hebben op gedrags- en leerproblemen (De Fraine (1997); Goodman e.a. (2003); Salib e.a. (2006); Polizzi (2007); Dudink (2009); Doornbos (1971)).

Figuur 16 Vragenlijst Sociale Veiligheid

Herfstkinderen zijn niet alleen de jongste kinderen uit de klas, maar hebben bovendien geen twee volle jaren gekleuterd. Goorhuis-Brouwers (2011) vindt dat kinderen die te vroeg doorstromen naar groep 3 weinig tijd hebben gehad om hun persoonlijkheid te ontwikkelen. Dat kan zich uiten in lager sociaal welbevinden. In dit onderzoek is niet af te leiden dat - wanneer kinderen langer gekleuterd hebben - hun sociaal welbevinden beter zou zijn geweest. Wel is te concluderen dat op het moment van invullen de herfstkinderen in groep 5 in vergelijking met hun klasgenoten lager scoren op de Vragenlijst Sociale Veiligheid.

Op dit resultaat wordt als feedback de vraag gesteld of het toeval kan zijn. In de aanleiding is beschreven dat in een andere groep in een ander schooljaar de herfstkinderen ook het merendeel van vragen over welbevinden lager invulden. Tevens is beschreven dat de herfstkinderen in de groepen 5 tot en met 8 ook meer vragen lager scoorden dan hun klasgenoten. Dus de uitslag verbaast de onderzoeker niet geheel. Een collega was wel verbaasd:

Het valt me nog mee, ik had het erger verwacht.

Hoe anderen tegen de uitslag aankijken, doet niet af aan het feit dat het advies om de resultaten op volgorde van leeftijd te zetten (Dudink, 2010) doeltreffend lijkt, doordat het nieuwe inzichten geeft over het verschil tussen de jongsten en de ouderen. In dit onderzoek: dat de groep jongsten gemiddeld lager scoorden dan de groep oudsten.

Deelvraag 2

Hoe kan volgens herfstkinderen het contact maken met de ander vergroot worden tijdens de SEL-lessen?

De herfstkinderen geven aan dat ze meer contact zullen maken, wanneer tijdens de SEL-lessen ruimte is voor samenwerken in verschillende groepjes. Dat hier de voorkeur ligt, kan er mee te maken hebben dat kinderen die de leeftijd van 8 jaar bereiken – deze herfstkinderen zijn dit 2 maanden vóór dit onderzoek - behoefte hebben aan samenwerken (Delfos, 2011). Door de opdrachten samen uit te voeren, wordt contact met klasgenoten makkelijker. Dit blijkt tijdens het groepsinterview, waarin opvalt dat bij de vierde vraag diegene die bij de eerste vragen het minste zei nu in interactie komt met de andere twee. Dit gebeurt zowel in de meisjes- als jongensgroep. In het groepsinterview is dit de eerste vraag, waarbij de kinderen met elkaar moeten overleggen. Een samenwerkingsopdracht leidt er dus toe dat kinderen in interactie met elkaar komen (Förrer, 2008). Als tweede argument om meer contact te durven maken is, wanneer de leerkracht tijdens kringgesprekken vragen stelt over situaties die iedereen wel eens heeft meegemaakt.

Misschien kan de juf iets makkelijkjes zeggen, waar iedereen wel over na denkt, want dan steken veel kinderen hun vinger op.

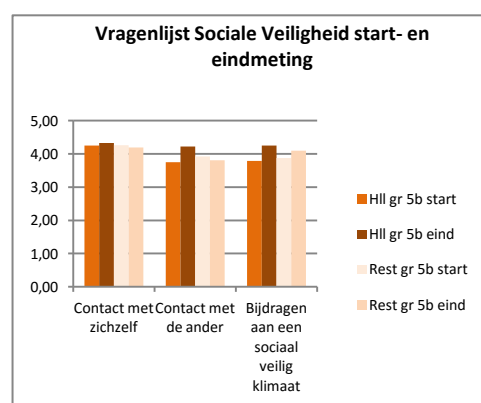
Als de meerderheid van de kinderen dat doet, hoeven herfstkinderen zich minder kwetsbaar op te stellen (Van Essen, 2005). De meerderheid van de groepsleerkrachten geeft in het onderzoek aan dat herfstkinderen hier moeite mee hebben.

In het interview geven herfstkinderen aan er vertrouwen in te hebben dat het contact met de ander vergroot gaat worden. Dit kan volgens deze zes herfstkinderen vergroot worden door samenwerken én dat er herkenbare situaties behandeld worden, zodat alle kinderen betrokken zijn. Van Lieshout (2009) bevestigt dat door samenwerken contact maken gestimuleerd wordt.

Deelvraag 3

In welke mate heeft samenwerken in wisselende subgroepen bij de SEL-lessen effect op de sociale veiligheid van herfstkinderen?

Uit de eindmeting van de Vragenlijst Sociale Veiligheid blijkt dat herfstkinderen op de drie categorieën van sociale veiligheid hoger scoren dan hun klasgenoten. In het documentonderzoek, waarin contact maken met anderen voor een langere periode is bekeken, is een kleine verbetering zichtbaar op het gevoel van veiligheid in de periode van het onderzoek. Samenwerken in wisselende subgroepen bij de SEL-lessen, waarbij herfstkinderen betrokken zijn bij het proces, lijkt een positief effect te hebben op hen.

Figuur 17 Vragenlijst Sociale Veiligheid start- en eindmeting

Dat de verbetering plaatsvindt bij herfstkinderen en niet zozeer bij hun klasgenoten, zou er mee te maken kunnen hebben dat herfstkinderen in het groepsinterview een stem hebben, dus mede-eigenaar van het proces geweest zijn (Den Otter, 2015).

Herfstkinderen geven in het eerste groepsinterview aan bang te zijn voor het uitlachen door klasgenoten. Door samen te werken tijdens het aanbieden van relatiebevorderende activiteiten wordt volgens Van Lieshout (2009) bij kinderen, die waakzaam zijn voor de oordelen van anderen, het contact maken gestimuleerd.

Deelvraag 4

Welke invloed ervaren leerkrachten, de intern begeleider en zichzelf op contact maken met anderen door herfstkinderen?

De groepsleerkracht ervaart dat herfstkinderen betrokken zijn bij de SEL-lessen. Bij elke SEL-les gaat een herfstkind naast de leerkracht zitten en doet actief mee met de kringgesprekken. Het percentage beurten geven door de groepsleerkracht aan herfstkinderen ligt ongeveer gelijk aan het percentage herfstkinderen dat in de klas zit. Deze betrokkenheid kan komen, doordat deze kinderen een stem in het proces hebben (Den Otter, 2015). De intern begeleider bevestigt dat herfstkinderen initiatief nemen in contact maken tijdens samenwerken in subgroepen. Förrer (2008) en Van Overveld (2013) ondersteunen dat het aanbieden van samenwerkend leren de sociale en communicatievaardigheden bevordert en dat door SEL-lessen sociale vaardigheden worden gestimuleerd. De herfstkinderen geven in het tweede groepsinterview aan veel van de SEL-lessen in wisselende subgroepen geleerd te hebben. Ook geven ze allen op de schaallijn aan dat ze zich veiliger voelen om in de klas iets te zeggen. Bij opdrachten in groepjes durven ze meer te zeggen, omdat het leeftijdsgenoten zijn.

Daarbij geeft het merendeel van de kinderen aan dat ze dan liever niet steeds bij hun vrienden zitten, zodat ze ook andere kinderen beter leren kennen. Dit sluit aan bij Kagan (2003) die zegt dat samenwerkend leren een positieve uitwerking op de wederzijdse acceptatie van leerlingen heeft.

Een herfstkind zei tijdens het groepsinterview over het werken in groepjes tijdens de SEL-lessen:

'Je leert beter omgaan met elkaar, omdat je veel met elkaar praat. Je leert over dingen te praten.'

Onderzoeksvraag

In hoeverre heeft samenwerken in wisselende subgroepen bij de SEL-lessen invloed op de sociale veiligheid van herfstkinderen om contact te maken met de ander?

Bij de startmeting blijkt dat de zes herfstkinderen uit groep 5 lager scoren op sociale veiligheid, waar ze bij Contact met de ander het minste scoren. Er is dus een negatief verschil zichtbaar in groep 5 tussen de jongste kinderen in vergelijking met hun klasgenoten op het moment van invullen. Om Contact met de ander te stimuleren, krijgen de herfstkinderen tijdens het groepsinterview een stem in de uitvoer van de SEL-lessen. Na zes weken met SEL-lessen, waarin samenwerken in wisselende subgroepen wordt toegepast, scoren herfstkinderen bij de eindmeting hoger op de Vragenlijst Sociale Veiligheid dan hun klasgenoten. Ze scoren bij 5 van de 6 vragen over Contact maken hoger dan bij hun startmeting. Mitchell (2014) geeft aan dat samenwerkend leren in groepen overduidelijk de sociaal-emotionele ontwikkeling bevordert. Door meer contact en communicatie tussen kinderen wordt de onderlinge relatie vergroot (Förner, 2008). Van Lieshout (2009) geeft aan dat om contact te stimuleren samenwerken en relatiebevorderende activiteiten aangeboden moeten worden.

Foto 4 Samenwerken in subgroepen

De leerkracht en intern begeleider merken een positieve werking, doordat de kinderen initiatief tonen in het maken van contact in het kringgesprek en bij de samenwerkingsopdrachten tijdens de SEL-lessen. De herfstkinderen geven aan zich veiliger te voelen om antwoord te geven in groepjes dan klassikaal. Het samenwerken in subgroepen lijkt een bijdrage te leveren aan contact maken door herfstkinderen.

Samenwerken is soms zo handig, want dan kan je meer je mening geven.

De meerderheid geeft aan juist de wisselende contacten in de groepjes leerzaam te vinden, omdat ze hierdoor elkaar leren kennen. Het onderzoek van Van den Berg (2015) onderschrijft dit; ze toonde aan dat relaties verbeteren, wanneer kinderen fysiek dicht bij elkaar zitten.

Foto 5 Wisselende contacten om in interactie te komen

De werkgroep Sociale Veiligheid (bijlage 15) schat in dat het samenwerken in wisselende subgroepen zal bijdragen aan: het zich veilig voelen in de omgang met anderen, zich gewaardeerd voelen, zich onderdeel van de groep voelen. Uit dit onderzoek lijkt de eerste verwachting de periode van het onderzoek uitgekomen te zijn.

Uit de vragenlijsten, ervaringen van de leerkrachten en vanuit gesprekken met de herfstkinderen blijkt het inzetten van samenwerken en het mede-eigenaar zijn van het proces voordelig te hebben uitgepakt voor de zes herfstkinderen. De combinatie van een stem mogen hebben in het aanbieden van de SEL-lessen en samenwerken in wisselende subgroepen lijkt in de onderzoeksperiode een positieve uitwerking te hebben gehad op contact maken door de zes herfstkinderen.

5.2 Discussie

Waarde en relevantie onderzoek

De herfstleerlingen in groep 5 die de respondenten in dit onderzoek zijn, zijn niet vergelijkbaar met het gevoel van veiligheid van alle herfstleerlingen in Nederland. Dit is slechts een kleinschalig onderzoek naar contact maken, dat niets zegt over de werking in andere contexten. De onderzoeker is er zich van bewust dat er geen kwalitatief onderzoek gedaan is naar de effecten bij de niet-herfstkinderen. Daarom zal er vervolgonderzoek nodig zijn of niet-herfstkinderen het samenwerken in wisselende subgroepen anders ervaren dan herfstkinderen. Omdat de onderzoeker groepsleerkracht is, kunnen de resultaten uit dit onderzoek subjectief zijn.

Twee herfstkinderen discussieerden bij het laatste groepsinterview. Waarbij de jongen of goed had opgelet bij de SEL-lessen 38 of een sociaal wenselijk antwoord gaf:

Meisje: 'Als de groepjes gemaakt worden met de naamstokjes leer je met iedereen werken en hoeven we niet te ruziën bij het groepjes maken.'

Jongen: 'Ja, maar ruzie is juist goed, want dan kan ik het leren en voel ik me daarna veiliger.'

Van een 'binnenstaander in eigen beroepscontext' kan geen kennis naar buiten worden gebracht die generaliseerbaar is voor de hele onderwijspraktijk (De Vlamming, 2016). Dat doet niets af aan het feit dat een insider wel een beweging teweeg kan brengen en zal dit onderzoek een bijdrage leveren aan de bewustwording bij leerkrachten op de onderzoeksschool om oog te hebben voor de sociale veiligheid van herfstleerlingen en contact maken. Meerdere collega's geven dit aan na de presentatie van dit onderzoek. Tevens zal op de onderzoeksschool per herfstkind kritisch gekeken moeten worden naar het wel of niet vervroegd laten doorstromen. Naar de effecten van de beleving van sociale veiligheid door kinderen die geen twee volle jaren kleuteren, is in Nederland verder onderzoek aan te raden. Zeker, omdat staatssecretaris Dekker aangeeft het zittenblijven nog meer terug te willen dringen (Poortvliet & Sikkes, 2016). Dat kan dus inhouden dat alle herfstkinderen zullen doorstromen naar groep 3. Door de bevindingen uit het eerste deel van dit onderzoek heb ik twijfels of dit ten goede komt aan de sociale veiligheid van de herfstkinderen.

Respons

Eén ouderpaar van een herfstkind had bij dit onderzoek bedenkingen. De informatiebrief over het onderzoek was niet geheel begrepen en het paar was bang dat - doordat hun kind apart genomen zou worden - het een 'label' zou krijgen. Ik heb uitgelegd dat de interventies niet alleen voor herfstkinderen, maar voor de hele groep ingezet worden. Deze feedback houdt me scherp, zodat ik geen vooroordelen over herfstkinderen mag hebben. Drie herfstkinderen houden me met beide benen op de grond door te zeggen dat ze zich 'gewoon' voelen.

Dit brengt mij terug bij mijn kernwaarde om voor ieder kind pedagogisch optimisme (Van Meersbergen e.a., 2014) op te brengen. Dat ik drie keer in deze onderzoeksperiode te horen heb gekregen dat ik pragmatisch werk, is hierdoor te verklaren. Ik wil dat het nuttig is en een kind optimaal stimuleren in zijn/haar sociale ontwikkeling. Vier 'gevraagde' ouders reageren na afloop positief op de betrokkenheid van hun kind bij het onderzoek.

Eén ouderpaar vertelt dat het kind zei, het leuk te vinden om de juf te helpen bij de studie om haar slimmer te maken. Deze creatieve opmerking doet me denken aan een kenmerk dat een collega opschreef over herfstkinderen: ‘ze kunnen meer genieten.’

Dat bleek ook uit de vrolijke reactie die een herfstkind tijdens het eerste groepsinterview gaf, nadat de onderzoeker uitlegde dat een herfstkind korter bij de kleuters heeft gezeten:

Joepie, ik ben minder lang naar school en toch nog net zo slim.

5.3 Aanbevelingen

- Het is raadzaam dat leerkrachten weten wie hun herfstkinderen zijn. 3 van de 10 midden- en bovenbouwleerkrachten weet dit niet te benoemen. Het is aan te bevelen om de scores bij vragenlijsten over sociale veiligheid op volgorde van leeftijd te zetten (Dudink, 2010), omdat uit dit onderzoek blijkt dat herfstkinderen in groep 5 het laagste scoren op deze lijst. Wanneer een groepsleerkracht weet wie een herfstkind is, kan de lagere score eerder in verband gebracht worden met het feit dat het kind één van de jongsten uit de klas is. Een groepsleerkracht zal - wanneer een kind aangeeft zich minder sociaal veilig te voelen - het kunnen betrekken om gestimuleerd te worden in contact maken met de ander.
- Herfstkinderen moeten geen uitzonderingspositie krijgen. Het voelt ethisch niet correct om aparte interventies voor herfstkinderen aan te bieden. Dat blijkt ook uit de feedback van ouders en herfstkinderen. Op de vraag hoe het voelt om de jongste te zijn, antwoordt één: ‘Niet anders dan anderen.’ In het kader van dit onderzoek heeft de groep herfstkinderen twee keer gesproken met de onderzoeker en een stem gekregen in de uitvoer van de lessen. Dit heeft resultaat opgeleverd voor de herfstkinderen, maar minder effect op de rest van de klas. Door een stem (Den Otter, 2015) te geven in het aanbieden van de SEL-lessen lijkt er een positief effect merkbaar in de betrokkenheid van kinderen die mee mogen denken in het proces.
- Door tijdens de SEL-lessen samenwerkingsopdrachten aan te bieden, komen de kinderen met elkaar in contact. Deze werkvorm zou een positief effect op het contact maken door herfstkinderen kunnen hebben, omdat kinderen die aan hebben gegeven minder vaak iets in de klas durven te zeggen, wel iets zeggen in een kleinere groep. Door contact leren ze met elkaar omgaan en kan een relatie ontstaan (Van den Berg, 2015). Het samenwerken in verschillende subgroepen is aan te raden, omdat herfstkinderen ervaren dat ze met kinderen die ze minder goed kennen, leren omgaan. Een herfstkind heeft het treffend gezegd:

‘Je gaat vaker met elkaar om en zo kun je er samen van leren. Omdat je elkaar leert kennen.’

Bibliografie

- Blaauw, E. (z.d.). Junior coachkaarten. Huizen: Uitgeverij Pica.
- Bos, C. (1999). WMK-PO. Kwaliteitszorg in het onderwijs. Assen: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.
- Cauffman, L., & Van Dijk, D. (2011). *Handboek oplossingsgericht werken in het onderwijs*. Amsterdam: Boom onderwijs.
- CED-Groep. (2007). Sociale Competentie Observatielijst 3.0. Amersfoort: Kwintessens Uitgevers, CED-Groep, Rovict.
- De Fraine, B. (1997). Geboortemaand en schoolloopbaan. Literatuurstudie en verkennend onderzoek. *Niet-gepubliceerde licentiaatsthesis*. KU Leuven.
- De Lange, R., Schuman, H., & Montesano Montessori, N. (2011). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- De Vlaming, W. (2016). *De Coachende Onderzoeker*. Opgeroepen op 4-4-2016, van PlatformPraktijkontwikkeling.nl. WOSO: Utrecht:
<http://platformpraktijkontwikkeling.nl/2016/01/03/de-coachende-onderzoeker/>
- Delfos, M. (2011). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Amsterdam: B.V. Uitgeverij SWP.
- Den Otter, M. (2015). *Voicing: geef leerlingen een stem*. Dordrecht: Instondo.
- Doornbos, K. (1971). *Geboortemaand en schoolsucces*. Groningen: Wolters-Noordhoff NV.
- Dudink, A. (2009). *Herfstkinderen, geboortemaand telt langdurig*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Dudink, A. (2010). Geboortemaand telt. *De Psycholoog, vakblad voor en van psychologen*(45), 40-45.
- Förrer, M., Jansen, L., & Kenter, B. (2008). *Coöperatief leren binnen passend onderwijs*. Amersfoort: CPS.
- Goodman, R., Gledhill, J., & Ford, T. (2003). Child psychiatric disorder and relative age within school year: cross sectional survey of large population sample. *Britisch Medical Journal*(327), 472.
- Goorhuis-Brouwer, S. (2011). We moeten terug naar de eigenheid van het kind. *Kiddo*, 12(1), 11-13.
- Goorhuis-Brouwer, S., & Levering, B. (2006). *Dolgedraaid. Mogen peuters nog peuteren en kleuters nog kleuteren?* Amsterdam: SWP.

- Hoogerwerf, E., & van Duijs, M. (2013). Ikziewij. *Gespreksinstrument foto-interview*. Tilburg.
- Kegan, S. (2003). *Structureel coöperatief leren*. Middelburg: RPCS.
- Loman, E., & Soepboer, W. (2006). *Kinderkwaliteitspel*. Amersfoort: CPS.
- Matthys, W. (2012). Niet altijd voor het leven. *Balans magazine*, 44-47.
- Mitchell, D. (2014). *Wat écht werkt. 27 evidence based strategieën voor het onderwijs*. Huizen: Uitgeverij Pica.
- Mosterd, J. (2014). *Wie ont-moet bereikt meer - samen voor jou. Sociale Veiligheid*. Opgeroepen op 5-1-2016, van website onderzoeksschool.
- Ofman, D. (2015). *Hé, ik daar...?* Utrecht: Servire.
- Onderwijsinspectie. (2013). *Inspectie van het onderwijs Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Toelichting bij kernkader primair onderwijs*. Opgeroepen op 14-11-2015, van Onderwijsinspectie:
http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Documents+algemeen/2013/toelichtingen-bij-kernkader-primair-onderwijs-2009_versie_nov_2013.pdf
- Onderwijsinspectie. (2015). *Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Toezicht op naleving zorgplicht sociale veiligheid op school*. Opgeroepen op 9-3-2016, van www.onderwijsinspectie.nl:
<http://www.onderwijsinspectie.nl/nieuwsbriefbijlage/2015/06/toezicht-op-naleving-zorgplicht-sociale-veiligheid-op-school.html>
- Pitmedical. (z.d.). *Schaalmetr*. Enschede: P.I.T. Medical BV.
- Polizzi, N., Martin, R., & Dombrowski, S. (2007). Season of Birth of Students Receiving Special Education Services Under a Diagnosis of Emotional and Behavioral Disorder. *School Psychology Quarterly*, 22(1), 44-57.
- Poortvliet, J., & Sikkes, R. (2016). De opgejaagde kleuter. Snelle doorstroom basisonderwijs heeft keerzijde. *Onderwijsblad*, 20-23.
- Salib, M., & Cortina-Borja, M. (2006). Effect of month of birth on the risk of suicide. *British Journal of Psychiatry*(188), 416-422.
- Spencer, L., & Spencer, S. (1993). *Competence at Work*. New York: John Wiley en Sons.
- Steketee. (2015). *Herfstkleurenpracht*. (Toets Casus) Master SEN, Fontys OSO, Tilburg.
- Stevens, L. (1997). *Overdenken en doen. Een pedagogische bijdrage aan adaptief onderwijs*. Den Haag: Procesmanagement Primair Onderwijs.: Uitgevoerd door Universiteit Utrecht: Orthopedagogiek.

- Van den Berg, Y. (2015). *Peers in Proximity: New Perspectives on Interpersonal Processes in the Classroom*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Van der Steur, G. (2015). *De Minster van Veiligheid en Justitie. Officiële bekendmakingen*. . Opgeroepen op 9-3-2016, van www.overheid.nl: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2015-238.html>
- Van Essen, L. (2005). *Korter kleuteren wordt de norm*. Opgeroepen op 4-2-2015, van Trouw: <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1544189/2005/10/14/Korter-kleuteren-wordt-de-norm.dhtml>
- Van Lieshout, T. (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Van Meersbergen, E., & De Vries, P. (2013). *Handelingsgericht werken in het onderwijs: Achtergronden, aanpak en hulpmiddelen*. Utrecht: Perspectief Uitgevers.
- Van Overveld, K. (2013). *Groepsplan gedrag. Planmatig werken aan passend onderwijs*. Huizen: Uitgeverij Pica.
- Van Overveld, K. (2014). Een SEL-fie voor je leerlingen. *Kwink. Magazine voor sociaal-emotioneel leren*, 8-9.
- Van Overveld, K. (2016). Thema-avond Opvoeden van Ik-JIJ naar WIJ. locatie onderzoeksschool.
- Van Overveld, K. (z.d.). *Omgaan met verschillen. Sociaal-emotionele competenties*. Den Haag: School aan zet.

Bijlagen

Bijlage 1 Tijdspad praktijkgericht onderzoek

Actie	Verwachte opbrengst	Tijd
Vooronderzoek		
Documentonderzoek in SKOL bij de groepen 5 t/m 8	3 vragen over contact maken met de ander onderzoeken bij de herfstkinderen in de groepen 5 t/m 6 en vergelijken met hun klasgenoten.	Oktober
Collega's vragen herfstkinderen op te noemen	Peilen of er een verschil is in het benoemen van de jongste kinderen tussen de kleuterjuffen en de midden -en bovenbouw leerkrachten	Oktober
Vragenlijst aan collega's	Vooronderzoek over de ervaringen van herfstkinderen in hun klas, dit is verwerkt in de inleiding.	November
Vragenlijst aan werkgroep Sociale veiligheid.	Informatie krijgen van deskundigen, betrokken bij de school, over de verwachting van de opbrengsten van de interventie voor de sociale veiligheid van de herfstkinderen.	November
Praktijk Gericht Onderzoek		
Onderzoeksopzet besproken met directeur, ib'er en werkgroep Sociale Veiligheid	Feedback krijgen over het onderzoek dat ik ga uitvoeren.	Januari
Ouders van groep 5 en de ouders van de herfstkinderen inlichten.	De ouders informeren over het onderzoek dat gaat plaatsvinden.	Januari
Toestemmingsbrief aan ouders herfstkinderen sturen.	Toestemming krijgen voor het groepsinterview en alle ouders nabellen om het onderzoek eventueel mondeling toe te lichten.	Januari
Vragenlijst Sociale veiligheid aan groep 5b	Startmeting - De beleving van sociale veiligheid bij de jongste kinderen uit de klas analyseren. - De vragen in volgorde zetten van slechtste tot beste score.	Januari
Groepsinterview met de 6 herfstkinderen	Op zoek gaan naar ervaringen en meningen over de gegeven antwoorden in de vragenlijst en vragen hoe zij denken dat het contact maken vergroot kan worden.	Januari
Samenwerkend leren tijdens SEL-lessen / geluidsopnames	In hoeverre maken de herfstkinderen contact en tonen betrokkenheid tijdens de lessen.	Februari-Maart
Observatie ib'er	Observeren wat er opvalt in het maken van contact bij de herfstkinderen.	Maart
Vragenlijst Sociale veiligheid aan groep 5b	Eindmeting Metten in hoeverre de herfstkinderen in vergelijking met de rest van de klas gegroeid zijn in beleving van sociale veiligheid.	April
Documentonderzoek Gevoelsthermometer	Het meten van welbevinden van de herfstkinderen over een langere periode.	April
Groepsinterview met de 6 herfstkinderen.	De beleving van het effect van de interventie laten verwoorden door de herfstkinderen.	April
Data verwerken en interpreteren onderzoeksverslag schrijven	Hoofdstuk 4 en hoofdstuk 5 schrijven. Verslag praktijkgericht onderzoek afronden.	April-mei
Presenteren aan de teamleden	Theoretische onderbouwing, data en interpretaties, conclusies en aanbevelingen overbrengen.	Juni

Bijlage 2 Informatiebrief ouders groep 5

Beste ouders van groep 5b,

Sinds vorig schooljaar volg ik de opleiding tot Master Special Education Needs. In deze opleiding volg ik modules over Gedrag en Begeleiding om mijn taak als groepsleerkracht, vertrouwenspersoon en coördinator sociale veiligheid te verdiepen. Ik ben momenteel bezig met mijn praktijkgericht onderzoek.

Mijn hoofdthema is Sociale Veiligheid, omdat hier mijn passie ligt. Sinds 6 jaar ben ik aanstuurder van de werkgroep Sociale Veiligheid. We zijn op school actief bezig om ieder kind zich gewaardeerd en veilig te laten voelen. Er is veel zichtbaar om dit te stimuleren zoals: de principeafspraken, de klassenafspraken, de gevoelsthermometers, de lessen uit de methode 'Goed Gedaan!', de vragenlijsten van WMK over sociale veiligheid, herstelrechtkaarten om conflicten op te lossen, Kids'Skillsgroepen en de sociale veiligheidsspellen.

In mijn onderzoek ga ik me specifiek richten op hoe sociaal veilig de jongste kinderen zich in een klas voelen. Vroeger was ik altijd de jongste uit de klas; ik ben eind september geboren. In die tijd lag de grens van overgang naar groep 3 op 1 oktober. Sinds 2009 is deze grens verplaatst naar 1 januari. Hierdoor zijn kinderen van oktober, november en december de jongsten (met uitzondering van de vervroegde doorstromers). Ik ga onderzoeken hoe deze herfstkinderen zich voelen in de klas. Dit doe ik door de antwoorden van de gevoelsthermometers en de wmk-vragenlijst te analyseren. Dit zijn gebruikelijke instrumenten op school die de leerkrachten altijd al op vaste momenten in de klassen afnemen. Uiteraard verwerk ik deze gegevens anoniem.

Met dit onderzoek hoop ik bij alle kinderen het sociaal- emotioneel leren goed te kunnen begeleiden. Tevens hoop ik tot aanbevelingen te komen voor de leerkrachten hoe ze naast het stimuleren van de sociale veiligheid van alle kinderen ook oog kunnen hebben voor de jongste kinderen uit hun klas.

Voor suggesties of vragen kunt u altijd contact met mij opnemen.

Met vriendelijke groet,
Hanneke Mosterd-Steketee

Bijlage 3 Toestemmingsbrief ouders

Beste ouders van _____

Op de datum 28 januari heeft u een mail ontvangen waarin ik uitleg geef over mijn praktijk gericht onderzoek.

In mijn onderzoek ga ik me specifiek richten op de jongste kinderen, hoe zij zich in een klas voelen en hoe de sociale veiligheid gestimuleerd kan worden. Vroeger was ik altijd de jongste uit de klas; ik ben eind september geboren. In die tijd lag de grens van overgang naar groep 3 op 1 oktober. Sinds 2009 is deze grens verplaatst naar 1 januari. Hierdoor zijn kinderen van oktober, november en december de jongsten (met uitzondering van de vervroegde doorstromers). Uw kind hoort daar ook bij.

Voor mijn onderzoek wil ik aan de herfstleerlingen vragen hoe ze het in de klas ervaren. Ik ga graag met de kinderen in gesprek. Dit zal met 3 kinderen tegelijk zijn en zal een open, ontspannen en positief karakter hebben. In het gesprek gebruik ik materialen, zoals het kwaliteitspel, junior coachspel en foto's met 30 sociale vaardigheden erop afgebeeld.

Uit dit gesprek hoop ik tips te krijgen hoe ik hun zelfvertrouwen kan stimuleren, ze hun kwaliteiten gaan zien en een stem durven te geven in de klas tijdens de GoedGedaan!lessen. Met dit onderzoek hoop ik bij alle kinderen het sociaal- emotioneel leren optimaal te kunnen begeleiden. Tevens hoop ik tot aanbevelingen te komen voor de leerkrachten op onze school hoe ze naast het stimuleren van de sociale veiligheid van alle kinderen ook oog kunnen hebben voor de jongste kinderen uit hun klas.

Ik hoop dat u en uw kind het leuk vinden om deze bijdrage te leveren. Het gesprek zal onder schooltijd plaatsvinden op 24 februari of 2 maart. Natuurlijk zal alles anoniem verwerkt worden.

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking en voor de medewerking van uw kind.

Met vriendelijke groet,

Hanneke Mosterd

XX

Hierbij geef ik juf Hanneke toestemming
voor het houden van het groepsgesprek

Naam kind:

Naam ouder:

Handtekening:

Bijlage 4 Vragen uit het groepsinterview met herfstkinderen

Contact

1. Weten iemand van jullie waarom ik graag een gesprek met jullie wil voeren?
2. Hoe is het voor jou om de jongste te zijn?

Uitleg vragenlijst en uitslag

Ik durf mijn vinger op te steken in de klas.

3. Ieder kind geeft aan op de gevoelsthermometer: hoe vind ik het om in de klas iets te zeggen of een antwoord te geven op de vraag van de juf.
4. Wat zou de juf kunnen doen, zodat de smiley een streepje hoger wordt? Wanneer lukt het jou?

Complimenten geven over het proces

Als ik iets naars meemaak, praat ik daarover met een klasgenoot

5. Wat heb je nodig dat je dit gaat doen?

Kwaliteiten van deze herfstkinderen

6. Welke kwaliteit of foto past bij: als iemand iets anders wilt dan ik, zeg ik daar iets van?

De juf tijdens de lessen Goed Gedaan!

7. Wat denken jullie dat het meeste gaat werken, zodat je je iets durft te zeggen en je prettig voelt in de klas?
8. Welke coöperatieve vormen lijken jullie het meeste te werken?
9. Vertrouwensschaal. In hoeverre denk je dat het gaat werken.
10. Wat ga jij tijdens de GoedGedaan!-lessen doen?

Bijlage 5 Belangrijke data uit het groepsinterview met herfstkinderen

Meisje:

Eerlijk – argumenten geven – lef – op tijd antwoord geven – reageren op vragen – reageren op de ander- je kunt leuke dingen bedenken – duidelijk zeggen wat je bedoelt – grenzen stellen – Voor mezelf opkomen.

Jongens:

Reageren op de ander – vertrouwen – Duidelijk zeggen wat je bedoelt – je gevoel uiten – zelfstandig – lef – zelfvertrouwen – grenzen stellen – voor mezelf opkomen.

De interviewer geeft een procesgericht compliment over de inzet en betrokkenheid van de kinderen. Om met de herfstkinderen te komen tot een interventie die de groepsleerkracht gaat inzetten tijdens de SEL-lessen verdeelt iedere herfstkind 10 punten over onderstaande acties:

Interventie gericht op sociale veiligheid	Aantal punten	Als favoriet aangemerkt
Je eigen kwaliteiten ontdekken en talenten van anderen ontdekken.	22	3 x
Alle opdrachten van SEL-les samen doen in verschillende groepjes.	21	3 x
Ieder kind heeft een positief gesprek met de juf om te praten wat je wilt leren.	7	
Leren over gevoelens en ontdekken en uitbeelden van emoties.	10	

Uit dit groepsinterview is te constateren:

- ☐ 5 van de 6 herfstkinderen voelen zich normaal als jongste van de klas.
- ☐ De interventie Werken in verschillende subgroepen die in dit onderzoek uitgevoerd gaat worden krijgt 21 van de 60 punten en wordt door 3 kinderen als favoriet aangeduid.
- ☐ Uit hoeveel kinderen de subgroepjes moeten bestaan wordt verschillend gereageerd.

‘Ik vind het heel eng als ik voor de klas iets....zoals mijn spreekbeurt doen.’

Heeft dat er mee te maken dat je jonger bent?

‘Ja, een beetje, dan moet je tegen oudere kinderen praten en dan wil je het beter doen dan de ouderen’

‘Goed opletten, want dan kan je je eigen leven beter maken. En leer je beter met jezelf omgaan. Want je weet zelf wat je niet goed kan. Je kan zelf je mening geven.’

Geluidsopnames en verslagen in het bezit van de onderzoeker

Bijlage 6 Samenwerken in verschillende subgroepen bij de SEL-lessen

Week	Les	Samenwerkingsopdracht	Samenwerkvorm
1	Ken jezelf: complimenten	Complimenten op elkaars rug schrijven	Naamstokjes
2	Ken jezelf: kwaliteiten	Met elkaar het kinderkwaliteitenspel doen.	Naamstokjes
3	Ken jezelf: leren van een vaardigheid	Ieder kind maakt een kindplan: de 8 stappen uit Kids'Skills om een vaardigheid te gaan leren.	Zelf groepjes maken (bij vrienden)
4	Samen één groep: elkaar leren kennen	Circuit van 7 sociale veiligheidsspelletjes.	Naamstokjes
5	Samen één groep: wat voor een groep willen we zijn?	Wolkjes en zonnetjes tekenen bij de stellingen wat voor een soort groep wij zijn.	Naamstokjes
6	Samen één groep: wie zijn wij?	Posters maken met plaatjes uit tijdschriften wat groep 5b typeert.	Zelf groepjes maken (bij vrienden)

Bijlage 7 Categoriseren vragen uit twee valide vragenlijsten

wmk	Vraag 5 t/m 11 komt uit Werken met Kwaliteitskaart Sociale Veiligheid		vragen die bij elkaar horen:		
5	Ik voel me prettig in de klas.	Contact met zichzelf	5 en 6		
6	Ik ga ontspannen naar school en ben voor niemand bang.	Contact met zichzelf			
7	Ik word in de klas uitgescholden.	Bijdragen aan een positief klimaat	7 en 10		
8	De juf heeft door wanneer ik me verdrietig voel.	Bijdragen aan een positief klimaat			
9	Ik help iemand die wordt gepest.	Bijdragen aan een positief klimaat	9 en 12 en 20		
10	Ik help mee aan de fijne sfeer in de klas.	Bijdragen aan een positief klimaat			
11	Ik word zelf in de klas gepest.	Contact met zichzelf	7 en 11		
scol	vraag 12 t/m 20 komt uit ons leerlingvolgsysteem Sociale Competentie Ontwikkeling				
12	Ik help een ander	Contact met de ander			
13	Ik steek mijn vinger op en zeg iets in de klas.	Contact met de ander	13 en 15		
14	Als ik iets niet wil, zeg ik 'nee'.	Contact met zichzelf	14 en 17		
15	Als ik iets naars meemaak, praat ik daarover met een klasgenoot.	Contact met de ander			
16	Als iemand iets anders wilt dan ik, zeg ik daar iets van.	Contact met de ander	16 en		
17	Als iemand iets onaardigs tegen me doe, zeg ik daar iets van.	Contact met de ander			
18	Als ik hulp nodig heb, vraag ik dat.	Contact met zichzelf			
19	Als er in de klas ruzie is, verzin ik een oplossing.	Bijdragen aan een positief klimaat			
20	Als iemand verdrietig is, troost ik diegene.	Contact met de ander			
	Contact met jezelf: 5,6,10,11,14,18				
	Contact met de ander: 9,12,13,15,16,17,20				
	Bijdragen aan een positief klimaat: 7,8,10, 19				

Bijlage 8 Vragenlijst Sociale Veiligheid

1 Ben je een jongen of meisje?									
2 In welke groep zit je?									
3 Hoe oud ben je?									
4 In welke maand ben je jarig?									
5 Ik voel me prettig in de klas.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
6 Ik ga ontspannen naar school en ben voor niemand bang.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
7 Ik word in de klas uitgescholden.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
8 De juf heeft door wanneer ik me verdrietig voel.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
9 Ik help iemand die wordt gepest.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
10 Ik help mee aan een fijne sfeer in de klas.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
11 Ik word zelf in de klas gepest.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
12 Ik help een ander					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
13 In de klas steek ik mijn vinger op, wanneer de juf iets vraagt.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
14 Als ik iets niet wil, zeg ik dat.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
15 Als ik iets naars meemaak, praat ik daarover met een klasgenoot.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
16 Als iemand iets anders wilt dan ik, zeg ik daar iets van.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
17 Als ik ruzie heb, verzin ik een oplossing.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
18 Als ik hulp nodig heb, vraag ik dat.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
19 Als iemand iets onaardigs tegen me doet, zeg ik daar iets van.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit
20 Als iemand verdrietig is, troost ik diegene.					Altijd	Vaak	Soms	Bijna nooit	Nooit

Bijlage 9 Analyse Vragenlijst Sociale Veiligheid

Startmeting

	herfstkinderen						gemid hln	gemid	grootste verschil	Resterende groep van jong naar oud														
Contact met zichzelf							4,25	4,26	0,01															
Ik voel me prettig	4	3	4	5	4	3	3,83	4,25	0,42	5	4	5	3	5	4	3	4	4	4	4	4	5	5	5
Ik ga ontspannen	4	5	4	5	3	4	4,17	3,88	-0,29	5	5	4	5	4	2	1	4	3	5	5	5	2	4	3
Ik word zelf in de klas	3	4	5	5	5	5	4,59	4,75	0,25	5	5	5	3	5	5	4	4	5	5	5	5	5	5	5
Ik word in de klas	4	5	5	5	5	5	4,83	4,63	-0,21	5	5	5	5	5	5	2	4	5	4	5	4	5	5	5
Als ik iets niet wil,	4	4	3	5	5	4	4,17	3,75	-0,42	5	5	4	5	3	3	4	4	3	4	4	4	2	5	4
Als ik hulp nodig heb,	4	4	4	3	5	4	4,00	4,31	0,31	5	4	4	5	5	3	1	4	4	5	5	5	5	4	5
Contact met de ander							3,75	3,92																
In de klas steek ik	3	4	4	4	4	3	3,67	4,19	0,52	5	5	5	5	4	4	3	5	4	3	5	3	4	3	4
Ik help een ander	4	3	5	3	4	5	4,00	4,13	0,13	5	4	4	5	4	4	3	4	4	4	4	3	4	5	5
Als ik iets naars m	4	3	1	3	5	3	3,17	3,63	0,46	4	4	2	5	4	2	1	2	4	5	4	5	4	4	3
Als iemand iets ar	4	5	4	4	4	5	4,33	3,25	-1,08	5	3	2	1	5	3	3	3	1	4	4	5	2	4	2
Als iemand iets or	3	3	3	5	5	3	3,67	4,19	0,52	4	5	4	5	3	2	5	5	4	5	4	5	3	5	3
Als iemand verdri	4	2	3	4	5	4	3,67	4,13	0,46	5	5	3	5	4	3	4	4	4	4	4	3	4	4	5
Bijdragen aan een sociaal veilig klimaat							3,79	3,88																
Ik help iemand die	3	3	5	3	5	4	3,63	4,06	0,23	5	3	3	5	4	4	4	3	4	5	4	3	4	4	5
Ik help mee aan d	4	2	5	4	4	5	4,00	4,19	0,19	5	4	3	3	5	5	3	4	3	3	5	5	5	4	5
De juf heeft door v	3	5	4	1	4	2	3,17	3,25	0,08	5	3	2	3	3	3	1	3	4	4	2	3	2	4	5
Als ik ruzie heb, ve	3	5	5	3	5	4	4,17	4,00	-0,17	5	3	3	5	4	4	3	4	5	4	4	3	4	5	3

Eindmeting

	herfstkinderen						gemid hln	gemid	grootste verschil	Resterende groep van jong naar oud														
Contact met zichzelf							4,33	4,19	-0,15															
Ik voel me prettig in de klas.	5	4	4	5	4	4	4,33	4,06	-0,27	4	4	5	5	4	4	2	4	3	3	4	4	4	5	5
Ik ga ontspannen naar school en	4	4	4	5	4	4	4,17	4,31	0,15	5	4	4	5	4	5	3	4	4	4	5	5	2	5	5
Ik word zelf in de klas gepest.	5	4	5	5	4	4	4,50	4,31	-0,19	3	5	3	5	5	4	1	5	5	5	5	4	5	5	5
Ik word in de klas uitgescholden.	5	4	5	5	4	4	4,50	4,44	-0,06	5	5	5	5	5	4	2	4	5	3	5	5	3	5	5
Als ik iets niet wil, zeg ik dat.	4	5	5	4	4	4	4,33	3,88	-0,46	5	5	3	3	3	4	4	5	5	3	4	5	2	4	5
Als ik hulp nodig heb, vraag ik dat.	3	4	5	5	3	5	4,17	4,13	-0,04	5	5	4	2	4	3	3	4	3	5	5	4	5	4	5
Contact met de ander							4,22	3,81																
In de klas steek ik mijn vinger op,	3	3	4	5	5	3	3,63	3,81	-0,02	4	3	5	3	4	4	2	4	4	4	5	4	3	3	4
Ik help een ander	4	4	5	5	4	5	4,50	4,19	-0,31	5	4	4	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4	5	4
Als ik iets naars meemaak, praat	5	4	4	3	5	4	4,17	3,44	-0,73	4	4	3	4	4	3	1	3	5	2	4	4	3	3	5
Als iemand iets anders wilt dan ik	4	5	5	3	3	4	4,00	3,38	-0,63	4	3	4	5	2	1	5	2	2	3	4	4	4	4	2
Als iemand iets onaardigs tegen i	4	4	5	5	3	5	4,33	3,88	-0,46	5	5	3	5	4	2	4	4	4	3	4	5	2	4	3
Als iemand verdrietig is, troost ik	3	5	4	5	5	5	4,50	4,19	-0,31	5	4	3	5	4	4	5	4	4	4	4	3	4	5	5
Bijdragen aan een sociaal veilig klimaat							4,25	4,09																
Ik help iemand die wordt gepest.	5	4	5	4	5	5	4,67	4,50	-0,17	5	5	3	4	4	4	5	4	5	5	4	4	5	5	5
Ik help mee aan de fijne sfeer in d	4	4	4	4	5	5	4,33	4,06	-0,27	5	5	3	3	5	4	4	3	3	4	5	4	4	5	3
De juf heeft door wanneer ik me v	5	3	5	3	4	3	3,83	3,56	-0,27	5	4	3	3	3	4	4	4	5	2	3	3	3	3	4
Als ik ruzie heb, verzin ik een oplos	4	4	4	4	5	4	4,17	4,25	0,08	4	4	4	5	4	3	4	4	4	4	5	5	4	5	4

Start- en eindmeting Vragenlijst Sociale Veiligheidherfstkinderen

Herfstkinderen						1) start	1) eind	2) start	2) eind	3) start	3) eind	4m start	4m eind	5m start	5m eind	6m start	6m eind
Contact met jezelf						3,83	4,33	4,17	4,17	4,17	4,67	4,67	4,83	4,50	3,83	4,17	4,17
Ik voel me prettig in de klas.						4	5	3	4	4	4	5	5	4	4	3	4
Ik ga ontspannen naar school en ben voor niemand bang.						4	4	5	4	4	4	5	5	3	4	4	4
Ik word zelf in de klas gepest.						3	5	4	4	5	5	5	5	5	4	5	4
Ik word in de klas uitgescholden.						4	5	5	4	5	5	5	5	5	4	5	4
Als ik iets niet wil, zeg ik dat.						4	4	4	5	3	5	5	4	5	4	4	4
Als ik hulp nodig heb, vraag ik dat.						4	3	4	4	4	5	3	5	5	3	4	5
Contact met de ander						3,67	3,83	3,33	4,17	3,33	4,50	3,83	4,33	4,50	4,17	3,83	4,33
Ik help een ander						4	4	3	4	5	5	3	5	4	4	5	5
Als ik iets naars meemaak, praat ik daarover met een klasgenoot.						4	5	3	4	1	4	3	3	5	5	3	4
In de klas steek ik mijn vinger op, wanneer de juf iets vraagt.						3	3	4	3	4	4	4	5	4	5	3	3
Als iemand iets anders wilt dan ik, zeg ik daar iets van.						4	4	5	5	4	5	4	3	4	3	5	4
Als iemand iets onaardigs tegen me doet, zeg ik daar iets van.						3	4	3	4	3	5	5	5	5	3	3	5
Als iemand verdrietig is, troost ik diegene.						4	3	2	5	3	4	4	5	5	5	4	5
Bijdragen aan een sociaal veilig klimaat						3,25	4,50	3,75	3,75	4,75	4,50	2,75	3,75	4,50	4,75	3,75	4,25
Ik help iemand die wordt gepest.						3	5	3	4	5	5	3	4	5	5	4	5
Ik help mee aan de fijne sfeer in de klas.						4	4	2	4	5	4	4	4	5	5	5	5
De juf heeft door wanneer ik me verdrietig voel.						3	5	5	3	4	5	1	3	4	4	2	3
Als ik ruzie heb, verzin ik een oplossing.						3	4	5	4	5	4	3	4	5	5	4	4

Verschil tussen hln en klasgenoten bij startmeting

	gemid hln.	gemid	grootste verschil
Als iemand iets anders wilt dan ik, zeg ik daar iets van.	4,33	3,25	-1,08
Als ik iets niet wil, zeg ik dat.	4,17	3,75	-0,42
Ik ga ontspannen naar school en ben voor niemand bang.	4,17	3,88	-0,29
Ik word in de klas uitgescholden.	4,83	4,63	-0,21
Als ik ruzie heb, verzijn ik een oplossing.	4,17	4,00	-0,17
De juf heeft door wanneer ik me verdrietig voel.	3,17	3,25	0,08
Ik help een ander	4,00	4,13	0,13
Ik help mee aan de fijne sfeer in de klas.	4,00	4,19	0,19
Ik help iemand die wordt gepest.	3,83	4,06	0,23
Ik word zelf in de klas gepest.	4,50	4,75	0,25
Als ik hulp nodig heb, vraag ik dat.	4,00	4,31	0,31
Ik voel me prettig in de klas.	3,83	4,25	0,42
Als iemand verdrietig is, troost ik diegene.	3,67	4,13	0,46
Als ik iets naars meemaak, praat ik daarover met een klasgenoot.	3,17	3,63	0,46
In de klas steek ik mijn vinger op, wanneer de juf iets vraagt.	3,67	4,19	0,52
Als iemand iets onaardigs tegen me doet, zeg ik daar iets van.	3,67	4,19	0,52

Gevoelsthermometer

Hoe vind je de sfeer in de klas?	oktober	november	januari	maart	april
kind 1	9	8,5	9	8	8
kind 2	10	10	8	10	10
kind 3	7	8	9	8	9
kind 4	9	7	9	9	9
kind 5	10	10	10	10	9
kind 6	7	4,5	5	9	10
Hoe voel je jezelf in de klas?	oktober	november	januari	maart	april
kind 1	8	9	9	9	9
kind 2	10	10	10	10	10
kind 3	8	7	9	9	9
kind 4	10	8	9	8	9
kind 5	10	10	10	9	10
kind 6	6	9	9	10	10
Hoe vind je de omgang met de juf of meester?	oktober	november	januari	maart	april
kind 1	10	10	9	10	10
kind 2	10	10	10	10	10
kind 3	9	9	9	8	8
kind 4	7	10	8	9	9
kind 5	9	10	10	10	10
kind 6	4	8	5	10	10

Bijlage 10 Data uit tweede groepsinterview

Tips en tops

Top	Tip
Het is gezellig	De juf moet vragen stellen die iedereen weet!
Top, leuk	Vaker de sociale veiligheidsspelletjes doen.
Leuk gedaan omdat we in groepjes mogen	Kinderen voor de klas iets laten te doen.
Samenwerken is leuk	Meisjes met meisjes en jongens met jongens
We kregen geen ruzie	Met mensen waar je nog niet zoveel van weet
We leren omgaan met elkaar	Niet met kinderen waar je al goed mee kan werken.

Uit dit groepsinterview is te constateren:

- ☐ 4 van de 6 herfstkinderen geven aan liever steeds bij andere kinderen te willen zitten dan bij vrienden.
- ☐ 4 van de 6 herfstkinderen durven in subgroepjes meer te zeggen dan in de hele klas.
- ☐ De herfstkinderen scoren iets durven zeggen in de klas hoger dan bij het eerst groepsinterview.

Geluidsopnames en verslag in het bezit van de onderzoeker.

Bijlage 11 Vragenlijst collega's vooronderzoek

Leerkrachten vragen om uit het hoofd de herfstleerlingen op te noemen.

Groep	Goed	Hil	
1a	5	5	100%
1b	3	3	100%
1c	4	4	100%
1d	3	3	100%
3a	3	4	75%
3b	2	2	100%
4a	2	2	100%
5a	1	4	25%
6a	3	6	50%
7a	3	4	75%
8a	0	1	0%
8b	2	2	100%

Bijlage 12 Brief collega's

Beste collega's,

Sinds vorig schooljaar volg ik de opleiding tot Master Special Education Needs. Ik ben momenteel bezig met mijn praktijkgericht onderzoek en richt ze op de sociale veiligheid van herfstkinderen.

Vanaf 2009 zijn er meer herfstkinderen doorgestroomd naar groep 3 dan de jaren daarvoor, omdat de inspectie vanaf toen een beleids- en handelingsplan eiste voor kinderen die geboren in oktober, november en december in groep 2 bleven. Ik ga onderzoeken of deze kinderen zich sociaal veilig voelen. Dit doe ik bij de kinderen uit mijn klas. Vroeger ben ik altijd de jongste uit de klas geweest, ik nam een afwachterende houding aan en had aanzet van de leerkracht nodig om mijn mening te geven. Ik ben benieuwd naar de behoeftes van de jongste kinderen ten aanzien van de groepsleerkracht. Dit ga ik doen door een groepsinterview af te nemen bij de herfstleerlingen uit mijn klas. Uitkomsten daarvan ga ik toepassen tijdens mijn Goed Gedaan!-lessen.

Mijn hypothese is dat jongere kinderen zich onzekerder voelen in de relatie met een ander, maar dat de leerkracht een positieve bijdrage kan leveren aan het stimuleren van de sociale veiligheid. In mijn literatuuronderzoek richt ik me op onderzoeken waarbij de geboortemaand toegeschreven wordt aan schoolsucces en over het stimuleren van de sociale veiligheid. Eén wetenschapper adviseert om je leerlingen op volgorde van leeftijd te zetten. Wie weet kun je gedrag zo eerder verklaren in samenhang met de leeftijd. Ik heb in iedere groep aan jullie gevraagd of jullie de herfstleerlingen uit je klas kon benoemen. Zoals ik al dacht wisten kleuterbouwleerkrachten meer herfstleerlingen op te noemen en houden zij bewust en onbewust rekening mee met dit leeftijdsverschil.

Je leerlingenlijst op volgorde van leeftijd zien, kan leiden tot nieuwe inzichten. Het lijkt me interessant om uit te proberen en ik neem jullie daar graag in mee. Deze week krijgen jullie van mij allemaal de leerlingenlijst met de herfstleerlingen gearceerd. Ik wil vragen of je de lijst in je map van Goed Gedaan! wilt doen. De lessen geef je op dezelfde manier als altijd, maar ongemerkt heb je deze leerlingen in het oog. Half maart vraag ik aan collega's naar bevindingen nu je de leerlingen op volgorde van leeftijd voor je ziet. Deze collega's benader ik persoonlijk en het is je vrije keus of je wel of niet deelneemt aan die vragenlijst. Ik hoop dat je het sowieso interessant lijkt om de leeftijdsvolgordelijst in ogenschouw te nemen.

Alvast bedankt en voor suggesties of vragen sta ik altijd open.

Groeten,
Hanneke

Bijlage 13 Vragenlijst collega's vooronderzoek

Herfstkinderen:

er zijn verschillende meningen over dit onderwerp.
En jij hebt vast ook een opvatting over de doorstroom van herfstkinderen....

Bedankt dat je even de tijd neemt om over dit onderwerp na te denken en hierdoor een bijdrage wilt leveren aan mijn onderzoek. In mijn praktijk gericht onderzoek vraag ik me af hoe herfstkinderen –geboren in okt., nov. of dec. en niet 2 volle jaren hebben gekleuterd- zich voelen en welke interventies een leerkracht uit kan voeren passend bij hun behoeftes.

De vragenlijst kost maximaal 10 minuten. In de eerste vier vragen spreek ik je aan op de ervaringen die je als groepsleerkracht hebt. De laatste twee vragen zijn alleen van toepassing als jij de Goed Gedaan!lessen geeft.

Graag inleveren vóór woensdag 20 april 2016 in mijn postvak.

1. Denk aan de herfstkinderen die je in de klas hebt of hebt gehad. Schrijf op wat je in het algemeen opvalt bij herfstkinderen:

--

2. Met welke eigenschappen hebben, in jouw ogen, herfstkinderen het meeste moeite: (maximaal 4).

☐ Zichzelf zijn	☐ Zich gewaardeerd voelen
☐ Kwetsbaar op durven stellen	☐ Zich onderdeel van de groep voelen
☐ Zich geaccepteerd voelen	☐ Zich veilig voelen in de omgang met anderen
☐ Zich gezien voelen	☐ Bijdragen aan een prettig klassenklimaat

Geef jij de Goed Gedaan!lessen?

Ja: beantwoord onderstaande vragen

Nee: dan kun je vraag 5 en 6 overslaan

Eén wetenschapper adviseert om je leerlingen op volgorde van leeftijd te zetten om leerlingen meer in te te schalen op hun kunnen naar leeftijd. Je leerlingenlijst op volgorde van leeftijd zetten, kan leiden tot nieuwe inzichten ook in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Jullie hebben je leerlingenlijst in deze volgorde gehad van mij. Ik ben benieuwd naar je ervaringen en gedachten toen je de leerlingen op volgorde zag en welke bevindingen je deed toen je de lijst voor je zag tijdens de Goed Gedaan!lessen.

4. a Wat zijn jouw bevindingen – wellicht ook tijdens de Goed Gedaan!lessen- van je leerlingenlijst op volgorde voor je zien?

--

b. Ben je het eens of oneens met onderstaande stelling:

Dit middel - de leerlingenlijst op volgorde van leeftijd- is van toegevoegde waarde in mijn onderwijspraktijk.

Niet eens

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

Eens

Afsluiting

Wil je nog informatie toevoegen die in jouw ogen van belang kan zijn voor mijn onderzoek dan zou ik dat op prijs stellen!

Hartelijk dank voor je medewerking!

Bijlage 14 Vragenlijst Werkgroep Sociale Veiligheid vooronderzoek

Uw ervaring en verwachting als lid van de werkgroep Sociale Veiligheid

In dit onderzoek zal ik één van onderstaande interventies gaan inzetten tijdens de sociaal-emotioneel leren lessen Goed Gedaan! Met deze interventie wil ik de sociale veiligheid van herfstkinderen bevorderen. Ik vraag u als expert of u verwacht of de interventie effect zal hebben op hun sociale veiligheid.

Geef per interventie een cijfer in hoeverre u verwacht dat hiermee de sociale veiligheid van de jongste kinderen verbeterd wordt. Een 1 is het laagste, een 10 is het hoogste cijfer dat u kunt geven.

Tijdens de Goed Gedaan! lessen eigen kwaliteiten ontdekken en talenten van anderen ontdekken, d.m.v. complimenteren.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Opdrachten van Goed Gedaan! samen doen in groepjes, werkvormen van coöperatief leren.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Tijdens de Goed Gedaan! lessen leren over gevoelens. En ontdekken en uitbeelden van emoties en hoe je emoties kunt gebruiken.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Ieder kind heeft een oplossingsgericht gesprek met de groepsleerkracht om te praten over welbevinden en vaardigheden.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Wat zal er door het inzetten van iedere interventie bevorderd worden? Maximaal 4 aankruisen.
Verdeel daarna bij de gekozen onderdelen 10 punten hoeveel het bevorderd wordt. In de cirkels invullen.

Tijdens de Goed Gedaan! lessen eigen kwaliteiten ontdekken en talenten van anderen ontdekken, d.m.v. complimenteren.

Niet meer dan 4 aankruisen:

Totaal 10 punten:

- ☐ Het kind kan zichzelf zijn
- ☐ Het kind durft zich kwetsbaar op te stellen
- ☐ Het kind voelt zich geaccepteerd
- ☐ Het realiseren van een veilig schoolklimaat
- ☐ Het voorkomen, herkennen en aanpakken van grensoverschrijdend gedrag
- ☐ Het kind voelt zich gezien
- ☐ Het kind voelt zich gewaardeerd
- ☐ Het kind voelt zich onderdeel van de groep
- ☐ Het kind voelt zich veilig in de omgang met anderen

○
○
○
○
○
○
○
○
○

Opdrachten van Goed Gedaan! samen doen in groepjes, werkvormen van coöperatief leren.

Niet meer dan 4 aankruisen:

Totaal 10 punten:

- ☐ Het kind kan zichzelf zijn
- ☐ Het kind durft zich kwetsbaar op te stellen
- ☐ Het kind voelt zich geaccepteerd
- ☐ Het realiseren van een veilig schoolklimaat
- ☐ Het voorkomen, herkennen en aanpakken van grensoverschrijdend gedrag
- ☐ Het kind voelt zich gezien

○
○
○
○
○

- ☐ Het kind voelt zich gewaardeerd
- ☐ Het kind voelt zich onderdeel van de groep
- ☐ Het kind voelt zich veilig in de omgang met anderen

○
○
○

Tijdens de Goed Gedaan! lessen leren over gevoelens. En ontdekken en uitbeelden van emoties en hoe je emoties kunt gebruiken.

Niet meer dan 4 aankruisen:

Totaal 10 punten:

- ☐ Het kind kan zichzelf zijn
- ☐ Het kind durft zich kwetsbaar op te stellen
- ☐ Het kind voelt zich geaccepteerd
- ☐ Het realiseren van een veilig schoolklimaat
- ☐ Het voorkomen, herkennen en aanpakken van grensoverschrijdend gedrag
- ☐ Het kind voelt zich gezien
- ☐ Het kind voelt zich gewaardeerd
- ☐ Het kind voelt zich onderdeel van de groep
- ☐ Het kind voelt zich veilig in de omgang met anderen

○
○
○
○
○
○
○
○
○

Ieder kind heeft een oplossingsgericht gesprek met de groepsleerkracht om te praten over welbevinden en vaardigheden.

Niet meer dan 4 aankruisen:

Totaal 10 punten:

- ☐ Het kind kan zichzelf zijn
- ☐ Het kind durft zich kwetsbaar op te stellen
- ☐ Het kind voelt zich geaccepteerd
- ☐ Het realiseren van een veilig schoolklimaat
- ☐ Het voorkomen, herkennen en aanpakken van grensoverschrijdend gedrag

○
○
○
○

- ☐ Het kind voelt zich gezien
- ☐ Het kind voelt zich gewaardeerd
- ☐ Het kind voelt zich onderdeel van de groep
- ☐ Het kind voelt zich veilig in de omgang met anderen

○
○
○
○

Wilt u nog iets aanvullen of uitleggen bij uw keuze, dan kan dat. Of mocht u nog informatie willen toevoegen die in uw ogen van belang kan zijn voor mijn onderzoek dan zou ik dat op prijs stellen! Deze informatie kunt u in het vak hieronder noteren.

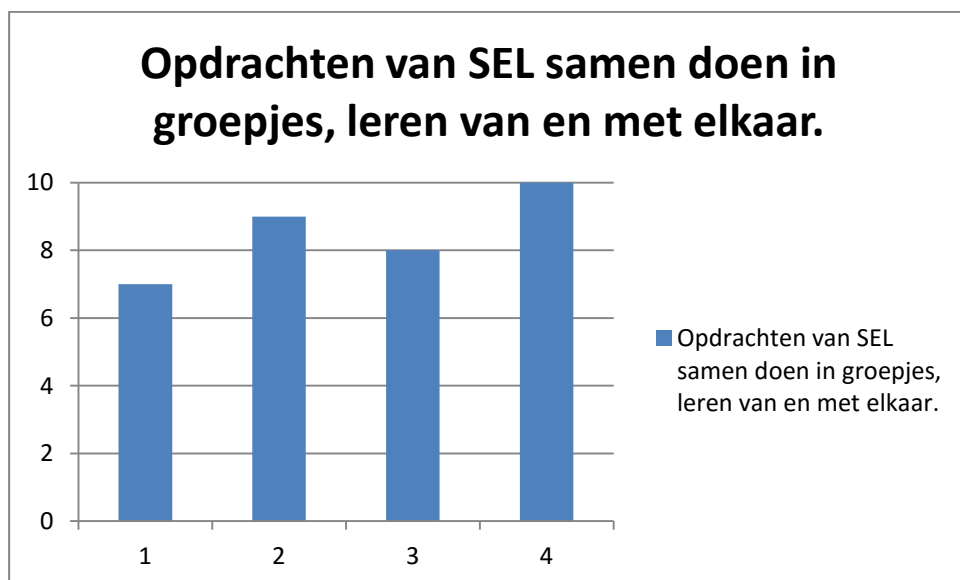
Hartelijk dank voor uw medewerking!

Bijlage 15 Analyse verwachting verbetering door werkgroep

Geef per interventie een cijfer in hoeverre u verwacht dat hiermee de sociale veiligheid van de jongste kinderen verbeterd wordt. Een 1 is het laagste, een 10 is het hoogste cijfer dat u kunt geven.

Opdrachten van Goed Gedaan! samen doen in groepjes, werkvormen van coöperatief leren.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Wat zal er door het inzetten van iedere interventie bevorderd worden? Maximaal 4 aankruisen. Verdeel daarna bij de gekozen onderdelen 10 punten hoeveel het bevorderd wordt. In de cirkels invullen.

Opdrachten van Goed Gedaan! samen doen in groepjes, werkvormen van coöperatief leren.

Niet meer dan 4 aankruisen:

Totaal 10 punten:

- ☐ Het kind kan zichzelf zijn
- ☐ Het kind durft zich kwetsbaar op te stellen
- ☐ Het kind voelt zich geaccepteerd
- ☐ Het realiseren van een veilig schoolklimaat
- ☐ Het voorkomen, herkennen en aanpakken van grensoverschrijdend gedrag
- ☐ Het kind voelt zich gezien
- ☐ Het kind voelt zich gewaardeerd
- ☐ Het kind voelt zich onderdeel van de groep
- ☐ Het kind voelt zich veilig in de omgang met anderen

